

Mudurnulu Dâvûd-ı Halvetî ve *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* Adlı Eserindeki Dil ve İfade Özellikleri*

Abdülmecit İSLAMOĞLU**

ÖZET

Mudurnulu Dâvûd-ı Halvetî ve *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* Adlı Eserindeki Dil ve İfade Özellikleri

Dâvûd-ı Halvetî XV. yüzyılın ikinci yarısı ve XVI. yüzyılın başlarında yaşamış Mudurnulu mutasavvıf bir şâirdir. Halvetî tarikatı şeyhi olan Dâvûd-ı Mudurnî'nin günümüze ulaşan yegâne eseri *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*'tir. 913/1508'de Mudurnu'da yazılan bu mesnevî, "dini-tasavvufî ve ahlâkî" bir eserdir. Eser, dil açısından "Eski Anadolu Türkçesi" özellikleri göstermekle beraber Arapça-Farsça kelime ve terkiplerin de sayıca artmaya başladığı bir dönemde yazıldığından "geçiş dönemi" eseri görünümündedir. *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*'te, dini-tasavvufî edebiyat ürünlerinde kullanılan anlatım şekillerinden "nasihat ve hitap yoluyla, doğrudan doğruya, taahiye, mükâleme ve soru yoluyla, delil ve ispat yoluyla anlatım"ın çeşitli örnekleri görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Dâvûd-ı Halvetî, *Gülşen-i Tevhîd*, Mesnevî, Dil ve İfade Özellikleri

ABSTRACT

Davud-i Khalwatî of Mudurnu and Stylistic Forms in His *Gulshen-i Tevhîd u Tahkîk*

Dâvûd-i Khalwatî or Mudurnî is a Sufi poet from Mudurnu who lived between the second half of the 15th century and the beginning of the 16th century. Mudurnî was a sheikh of the Khalwatî Sufi order. The *Gulshen-i Tevhîd u Tahkîk*, a work of his which has reached us, is a unique work in the mathnawi form. This mathnawi is a religious, mystical, and ethical text and was written in 913/1508. Even though it presents linguistic peculiarities of "Ancient Anatolian Turkish", it also shows the characteristics of a "Transition Period" work, on the basis of the fact that it was composed during a period when Arabic and Persian words and phrases became more and more visible in literary works. The *Gulshen-i Tevhîd u Tahkîk* presents various examples of stylistic forms, such as *giving advice, direct speech, story-telling, conversation and question-answer, attestations* and proofs from the Quran, Hadith and other Islamic references.

Key words: Davud-i Halvetî, *Gulshen-i Tevhîd*, Mathnawi, Language and Style.

Türklerin İslâmiyet'i kabul etmelerinde ve bu dinin geniş bir coğrafyada kökleşerek yayılmasında tasavvufun büyük etkisi olmuştur. Türk milletinin yaşamına nüfûz eden İslâm'ın bu manevî boyutu, her alana olduğu gibi dil ve edebiyata da intikâl etmiş; tasavvuf zamanla edebî eserlerde de işlenmeye başlamıştır. Bu yolda yürüyenlerin kaleme aldıkları ürünler, "dini-tasavvufî Türk edebiyatı" adı altında edebiyat ve kültür tarihimizin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Hoca Ahmed-i Yesevî'nin "hikmet"leriyle başladığı kabul edilen bu çağır, XIII. yüzyıl Anadoluşunda Ahmed-i Fakîh, Şeyyâd Hamza ve Yunus Emre gibi sûfî şâirlerle

* Bu makale "Dâvûd-ı Halvetî ve *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*'i (İnceleme-Metin)" başlıklı doktora tezimizin (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007) birinci ve ikinci bölümleri esas alınarak hazırlanmıştır.

** Ar. Gör. Dr., Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi. (islamoglu@gmail.com)

devam etmiştir. İslâm merkezli inanç ve düşüncelerini geniş halk kitlelerine yaymak isteyen mutasavvıflar, şiirin vezin, kâfiye ve âhenk gibi insanı cezbeden özelliklerini bu yolda etkili bir araç olarak kullanmışlardır.

Dînî-tasavvuf Türk edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Dâvûd-ı Halvetî de genelde tasavvuf, özeldense mensûbu bulunduğu Halvetî tarikatının ilke ve esaslarını anlatmak ve telkin etmek amacıyla 913/1508'de *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkâk* adlı eserini kaleme almıştır. Dîvân Edebiyatı veya Klasik Türk Edebiyatı denilince akla ilk olarak dîvân şâirleri ile kasîde, gazel gibi nazım şekilleri gelmekte; yapılan çalışmaların da daha çok bu eserler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Hâlbuki Türk Mesnevî Edebiyatının da edebiyat tarihimizin zengin sahalarından biri olduğu ve bu alanda yazılmış ve araştırmacısını bekleyen pek çok eserin kütüphane raflarında bulunduğu bir vâkiadır. Büyük bir kısmı mesnevî nazım şekliyle kaleme alınmış *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkâk* gerek bu yönüyle gerekse de tür, dil ve ifâde özellikleri açısından incelenmesi gereken önemli bir eserdir. Bu makalede öncelikle şâirin hayatı ve eserleri incelenecek; *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkâk* hakkında genel bilgiler verildikten sonra eserin dil ve ifâde özellikleri üzerinde durulacaktır.

I. HAYATI

I.1. Adı ve Mahlası

Kaynaklarda şâirin adı ve künyesi “Şeyh Dâvûd”,¹ “Dâvûd el-Mudurnî”,² “Dâvûd Efendi”,³ “Dâvûd b. Mehmed el-Mudurnî er-Rûmî”⁴ olarak geçmektedir. *Tâcü't-Tevârîh*'te ise kendisinin “Uzun Dâvûd” olarak da tanındığı ifâde edilir.⁵ Bu kaynaklarımızda hakkında çok az malûmâtın bulunduğu şâirimizin fizikî özelliklerinden biri hakkında bilgi veren yegâne ifâde olması bakımından da önemlidir.

Dâvûd-ı Mudurnî'nin şiirlerinde kullandığı mahlası “Halvetî”dir. “Bir kimse ile yalnız kalma,⁶ tenhâ, yalnızlık,⁷ tenhâya çekilme, tenhâ yer, ibadet, zikir, riyâzet ve murâkabe ile meşgul olmak üzere tenhâ bir hücreye kapanma, hamamın bir kurnalı

¹ Taşköprülüzâde İsmâeddin Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî-Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1975, s. 223; Köstendilli Süleymân Şeyhî, *Bahrü'l-Velâye*, Berlin Devlet Kütüphanesi, nr. 1683, vr. 156^b (Prof. Dr. Ali Yılmaz tarafından hazırlanan basılmamış çalışma).

² Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn an-Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, II, s. 1505; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh* (Yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu), Ankara: Kültür Bakanlığı, V, s. 279.

³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî -Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye-*, İstanbul: Matbaa-i Âmiri, 1311/1894, II, s. 324.

⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn Esmâu'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1951, I, s. 361.

⁵ Hoca Sadettin Efendi, V, s. 279.

⁶ Asım Efendi, *el-Okyanûsu'l-Basût fî-Tercümeti'l-Kâmûsî'l-Muhît*, ty., III, s. 805.

⁷ Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 1313/1896, s. 308.

ve yalnız bir adamın yıkanmasına mahsus bölmesi”⁸ gibi anlamlara gelen “halvet”, tasavvufî terminolojide; “hiçbir insan veya meleğin olmadığı bir yerde Allâh ile gizlice konuşmak”,⁹ “insanlardan ayrılmak, Allah’a yaklaşmak”,¹⁰ “zihinsel konsantrasyonu ve bazı özel zikirlerle riyâzetleri gerçekleştirmek üzere; şeyhin müridini, karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yere, belirli bir süre için koyması”¹¹ olarak tarif edilmiştir.

Elimizde Dâvûd-ı Mudurnî’nin “Halvetî” mahlasını almasına dâir bir mahlas-nâme¹² bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu mahlasın ona kim tarafından verildiği veya “Halvetî” mahlasının seçiliş nedeni ile ilgili olarak herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bununla birlikte mahlasların seçiliş nedenleri olarak gösterilen “şâirin kendi mesleği, babasının mesleği, ses güzelliği, hattatlık, ressamlık, güzellik, vücut özellik ve arızaları, psikolojik hâl ve vasıflar; dînî-tasavvufî faaliyet ve bağlılıklar; şâirin başından geçen herhangi ilginç bir olayla ilgili hâl ve durumlar”¹³ göz önüne alındığında, şâirimizin bu mahlası alışının başta gelen nedeninin yukarıda geçen “dînî-tasavvufî faaliyet ve bağlılıklar”da aranması gerektiği görülür. Dâvûd-ı Halvetî muhtemelen tarikat pîrine olan muhabbeti, müntesibi bulunduğu Halvetiyye’ye olan bağlılığı veya tarikatının önemli dayanaklarından birini teşkil eden “halvet”e olan düşkünlüğü gibi nedenlerle bu mahlası seçmiş olmalıdır.

Halvetî gerçi günâhuñ çok velikin ğam yime

Çün şefî’ü’l-müznibin geldi Muĥammed Muştafâ (487)¹⁴

I.2. Doğumu

Dâvûd-ı Halvetî’nin doğum tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Elimizdeki yegâne eseri olan *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’te de şâirin doğumuna dâir bir ifâde yer almaz.

Kaynaklar müellifimizin Mudurnulu oluşu hususunda ittifak etmekle beraber eski edebiyat tarihi kaynaklarımızda şâirin doğum yerinin Mudurnu olduğu ifâdesine rastlanmamaktadır.¹⁵ Günümüzde yazılmış ansiklopedi maddelerinde ise

⁸ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317/1900, s. 587.

⁹ Ali b. Muhammed el-Cürânî, *et-Ta’rifât*, Kostantiniyye, ty., s. 69. Benzer tanımlar için bkz. Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî, *Câmiu’l-Usûl*, Kahire: Matbaatü’l-Vehbiyye, 1298/1881, s. 83; Abdürrezzak el-Kâşânî, *Mu’cemü Istulâhâtî’s-Sûfiyye* (thk. Abdülâl Şâhîn), Kahire: Dâri’l-Menâr, 1992, s. 180.

¹⁰ Hasan Şarkâvî, *Mu’cemü Elfâzi’s-Sûfiyye*, Kahire: Müessesetü Muhtâr, 1987, s. 130.

¹¹ Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka, 2004, s. 249.

¹² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2000, s. 260.

¹³ Harun Tolasa, *Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ, 2002, s. 234.

¹⁴ Makalemizde beyitlerden sonra parantez içerisinde belirtilen rakamlar, adı geçen tezimizde hazırladığımız tenkitli metnin beyit numaralarını göstermektedir.

¹⁵ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 223; Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, II, s. 1505; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-Ârifin*, I, s. 361; Hoca Sadettin Efendi, *Tâci’-Tevârîh*, V, s. 279; Bursalı

“Bolu’nun Mudurnu kazasında/ilçesinde doğdu” şeklinde kesin ifâdeler yer almaktadır.¹⁶ Ansiklopedi maddelerindeki bu ifâdeler, muhtemelen şâirin temel kaynaklarımızda ittifaken Mudurnulu oluşunun belirtilmesi ve orada doğmadığına işaret eden herhangi bir kaydın da bulunmayışından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla her ne kadar kaynaklarımızda bu konuya ilişkin açık bir ifâde yer almasa da genel kanaat Dâvûd-ı Halvetî’nin Mudurnu’da doğmuş olduğu yönündedir.

Dâvûd-ı Halvetî eserinin sonunda *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*’in Mudurnu’da kaleme alındığını belirtmiş (10359); son beyitlerinde de hem-şehrilerini unutmuyarak onlara dua etmiştir (10372-10374).

I.3. Tahsili

Temel kaynaklarda ve *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*’te müellifin kimlerden ders aldığı veya tahsil hayatını nerede geçirdiğine dâir herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak günümüzde yazılmış bazı ansiklopedi maddelerinde -kaynak belirtilmeden Dâvûd-ı Halvetî’nin ilmini arttırmak gayesi ile Bağdat’a gittiği/gönderildiği dönüşünde ise Amasya’ya giderek Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’nin halîfelerinden Habîb-i Karamânî’ye intisap ettiği bilgisi yer almaktadır.¹⁷

Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk’ten yola çıkarak Dâvûd-ı Halvetî’nin iyi bir medrese eğitimi aldığını söyleyebiliriz. Faydalandığı kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda onun tefsir, hadîs, akâid, kelâm başta olmak üzere İslâmî ilimlere vâkıf olduğu, diğer kutsal kitapları incelediği, Mevlânâ, Yunus Emre; Hacı Bayrâm-ı Velî gibi dinî-edebî sahada zirve şahsiyetlerin eserlerini okuduğu ve bunlardan etkilediği ortaya çıkmaktadır. Şeyh Dâvûd’un, tahsili sırasında Arapça ve Farsça’yı iyi derecede öğrendiği ve özellikle Farsça’yı bu dilde şiir yazabilecek düzeyde bildiği, eserinden hareketle ifâde edilebilir.

Tasavvufî kişiliğiyle temayüz eden Dâvûd-ı Halvetî’nin tasavvufî eğitimini şeyhi Habîb-i Karamânî’nin yanında tamamladığı ise kesindir.

I.4. Tarîkatı

Dâvûd-ı Mudurnî, Halvetî tarikatına mensuptur:

Halvetiyem kim hayâlün gönlüme

Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333/1915, I, s. 69; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II, s. 324.

¹⁶ Recep Uslu, “Dâvûd-ı Halvetî”, *DİA*, İstanbul, 1994, IX, s. 28; Müjgan Cunbur, “Dâvûd-ı Halvetî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara: AKM Yay., 2003, III, s. 117; “Dâvud Halvetî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Dergâh, 1977, II, s. 205; “Davut Halvetî”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1964, XII, s. 356; “Bolu (Davud Halvetî)”, *Yurt Ansiklopedisi*, İstanbul: Anadolu, 1982, III, s. 1527.

¹⁷ Bkz. Uslu, “Dâvûd-ı Halvetî”, *DİA*, IX, s. 28; “Dâvud Halvetî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, s. 205; “Davut Halvetî”, *Türk Ansiklopedisi*, XII, s. 356; “Bolu (Davud Halvetî)”, *Yurt Ansiklopedisi*, III, s. 1527.

Rûz u şeb mihmân idüben yanayın (4970)
 Hâlvetiyyem cism ü cânı yakmağa pervâneves
 ‘Âşık-ı şem’-i cemâlün olmışam yâ Rab meded (1006)

Tasavvufta önemli bir yeri olan “halvete çekilme” âdetini prensip ittihaz eden ve bundan dolayı “Halvetî” adını alan bu tarîkatın zuhûru VII/XIV. asırdadır.¹⁸ Tarîkatın pîri¹⁹ Ebû Abdullah Sirâceddîn Ömer b. Ekmeleddîn el-Gilânî el-Lâhicî’dir²⁰ (ö.750/1349).²¹ Ömer el-Halvetî, Lahcan’da doğmuş, daha sonra Hârezm’e giderek amcası Ahî Muhammed b. Nûru’l-Halvetî’ye intisap etmiştir. Onun vefatından sonra da amcasının postnişîni olarak irşâd makamına oturmuş; ilmi, irfanı ve kabiliyeti ile amcasından devr aldığı sistemi daha da geliştirerek Halvetiyye tarîkatının pîri olmuştur.²²

Ömer el-Halvetî’nin amcası Ahî Muhammed b. Nûru’l-Halvetî, İbrahim Zâhid Geylânî’nin iki halifesinden biridir. Silsile de zaten burada ikiye ayrılmıştır. İbrahim Zâhid Geylânî’nin halifelerinden Ahî Muhammed Harezmi ile Halvetî tarîkatı başlayıp devam etmiş; Safiyyüddîn Erdebilî’ye bağlı olarak ise Safeviyye, diğer adıyla Erdebiliyye tarîkatı ortaya çıkmıştır.²³ Ömer el-Halvetî’nin vefatından sonra tarikat silsilesi Pîr Ahî Mîrem, Şeyh Hacı İzzeddîn Halvetî, Şeyh Sadreddîn el-Hiyavî şeklinde devam ederek tarîkatın ikinci pîri ve bir bakıma gerçek kurucusu olan Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’ye ulaşmıştır.²⁴ Yahyâ-yı Şîrvânî, Şîrvân vilayetinin Şamahı nahiyesinde doğmuştur. Ailesi İmam Mûsa Kâzım hazretlerinin soyundandır. Yahyâ-yı

¹⁸ Tahsin Yazıcı, “Fetihten Sonra İstanbul’da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemâleddîn, Sünbül Sinân ve Merkez Efendi”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, c.II, İstanbul Matbaası, 1956, s. 87. Halvetî tarîkatının bu adla anılması hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hulvîzâde Mahmûd Cemâleddîn, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Leme’ât-ı Ulviyye –Büyük Velîlerin Tatlı Halleri–* (haz. Mehmet Serhan Tayşi), İstanbul: İFAV, 1993, s. 347; Sadık Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye Silsile-nâmesi*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1338/1920-1341/1923, s. 19, 20; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, III, s. 133-134; Rahmi Serin, *Halvetîlik ve Halvetîler*, İstanbul: Petek, 1984, s. 70.

¹⁹ Bir tasavvuf okulunun ilk kurucusuna, tarikat içerisinde belli bir sistem geliştiren kimseye “pîr” denilmektedir. Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, s. 502; Serin, *Halvetîlik ve Halvetîler*, s. 70.

²⁰ Harîrizâde Kemâleddîn, *Tibyânü Vesâilî’l-Hakâik fî Beyânî Selâsili’t-Tarâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bl., nr. 430-432, I/343^b; Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye Silsile-nâmesi*, s. 19; Mehmed Sâmî’, *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası, 1316/1899, s. 16; Serin, s. 70.

²¹ Ömer el-Halvetî’nin vefat tarihi ile ilgili olarak Lemezât’ta h.800 tarihi verilirken (s.350), Tomar’da bir rivâyete göre h.750 değerine göre ise h.800 olmak üzere iki farklı tarih verilmiştir (s.20). Bunlardan h.750 yılının tarihî gerçeklere daha uygun olduğuna dâir izahat için bkz. Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf –Anadolu’da Süfler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)–*, İstanbul: İz, 2003, s. 27.

²² Hulvî, *Lemezât*, s. 345; Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 19, 20; Serin, *Halvetîlik ve Halvetîler*, s. 70, 71.

²³ Harîrizâde, *Tibyân*, II/71^a; Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 18, 19.

²⁴ Bandırmalı-zâde Ahmed Münîb, *Mir’âtu’t-Turuk*, İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası, 1306, s. 27; Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 21; Serin, *Halvetîlik ve Halvetîler*, s. 80; Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, XV, s. 394.

Şîrvânî, Şeyh Sadreddîn el-Hiyavî'nin hem halîfesi hem de damadıdır. Şamahî'dan Bakü'ye gitmiş ve ömrünün sonuna kadar orada irşâd vazifesini devam ettirmiştir. 868/1463'te Bakü'de vefat etmiştir.²⁵

Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin Halvetîlik'te “pîr-i sâni”²⁶ lakabıyla anılmasının haklı gerekçeleri bulunmaktadır. Etrafına topladığı on bin kadar müridiyle²⁷ bu tarîkatın yayılmasındaki rolü, ilk defa halîfeler yetiştirerek bunları başka memleketlere gönderen kişi oluşu²⁸ ve tarîkatın kollara ayrılışının kendisinden sonra olması tarîkatın gerçek anlamda kurucusunun Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî olduğunu ortaya koymaktadır.²⁹ Yahyâ-yı Şîrvânî'nin en önemli halîfeleri Dede Ömer Rûşenî, Rûşenî'nin ağabeyi Alâeddîn Ali, Pîr Şükrullâh Ensârî, Habîb-i Karamânî (Dâvûd-ı Halvetî'nin şeyhi), Muhammed Bahâeddîn Erzincânî ve Ziyâeddîn Yûsuf Şîrvânîdir.³⁰ Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin vefatından sonra yerine kimin geçtiğine dâir elimizde net bir bilgi yoktur. *Lemezât*'ta Pîr-i sâni'nin vefatından sonra yerine Muhammed Erzincânî'nin, başka bir rivâyete göre ise Dede Ömer Rûşenî'nin geçtiği belirtilir.³¹ *Nefehât* tercümesinde ise Pîr Şükrullâh ile Yahyâ-yı Şîrvânî'nin ortanca oğlu arasında post kavgasının ortaya çıktığı ve Pîr Şükrullâh'ın elinden tâcin alındığı belirtilir.³²

Halvetiyye tarîkatında önemli yerleri olan Ahî Muhammed'in Geylân'daki Herî'de vefat etmesi, Ömer el-Halvetî'nin yine bu bölgedeki Lahcan'da doğması, Yahyâ-yı Şîrvânî'nin Şamahî'da doğması ve Bakü'de vefat etmesi nedeniyle Halvetiyye Azerbaycan'da kurulmuş, gelişmiş ve buradan Anadolu'ya, Anadolu'dan Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya'ya yayılmıştır.³³ Halvetîliğin Anadolu'da yayılışı Yahyâ-yı Şîrvânî'nin yukarıda zikredilen

²⁵ Hulvî, *Lemezât*, 395-401; Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 164, 165; Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 25-27; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, III, s. 138-139; Lâmi'î, *Tercüme-i Nefahâti'l-Üns*, İstanbul, 1289/1872, s. 574, 575.

²⁶ Pîr-i sâni: Tarîkatın ikinci kurucusu, tarîkatı yeniden düzene sokan şeyh. Buna göre Halvetiyye'nin pîr-i tarîkatı Ebû Abdullah Sirâceddîn Ömer b. Ekmeleddîn el-Halvetî, pîr-i sâni ise Yahyâ-yı Şîrvânîdir. Fakat her tarîkatda ikinci pîr bulunmaz. Bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kocabı, 2005, s. 287.

²⁷ *Menâkıb-ı Halvetiyye*'de bu sayı “on iki bin” olarak geçer. Bkz. Yûsuf Sinâneddîn, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarîkat-nâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarîkat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, İstanbul, 1290/1873, s. 14.

²⁸ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 165; Lâmi'î, *Tercüme-i Nefahâti'l-Üns*, s. 575; Bandırmalîzâde, *Mir'âtu't-Turuk*, s. 27 Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, III, s. 138, 139.

²⁹ Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarîkatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *A.Ü.İ.F.D.*, Ankara, 1999, XXXIX, s. 542.

³⁰ Hulvî, *Lemezât*, s. 401; Nev'îzâde Atâî, *Hadâikü'l-Hakâik*, s. 62; Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 27; Mehmet Akkuş, “Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî”, *Sahabeden Günümüze Allâh Dostları*, İstanbul: Şule, 1995, VII, s. 403; Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, XV, s. 394.

³¹ Hulvî, *Lemezât*, s. 401.

³² Lâmi'î, *Tercüme-i Nefahâti'l-Üns*, s. 576.

³³ Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, XV, s. 394.

halifeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra özellikle Amasya ve civarındaki bir kısım Halvetîlerin de Pîr İlyâs Amasî (ö.837/1433-34) silsilesinden geldikleri görülmüştür.³⁴

Halvetiyye tarikatı “pîr-i sâni” olarak kabul edilen Yahyâ-yı Şîrvânî’den sonra klasik tasnife göre: Rûşeniyye (kurucusu Dede Ömer Rûşenî ö.892/1487), Cemâliyye (kurucusu Cemâl-i Halvetî ö.1497/98), Ahmediyye (kurucusu Yiğitbaşı Ahmet Şemsettin ö.910/1505) ve Şemsiyye (kurucusu Şemsettin Sivâsî ö.1006/1597) şeklinde dört ana kola ayrılır.³⁵ Reşat Öngören, bu dört ana koldan başka bir de Yahyâ-yı Şîrvânî’nin önemli halifelerinden Habîb-i Karamânî yoluyla gelen Halvetîlerin olduğunu, bunların Anadolu’daki faaliyetlerinin de “Habîb-i Karamânî Şubesi” adı altında ayrıca ele alınması gerektiğini belirtir. Öngören böylece, Halvetiyye tarikatını ele alırken, Pîr İlyâs kolu, Yahyâ-yı Şîrvânî kolu ve Diğer Halvetîler (XVI. asırda Anadolu’da faaliyeti tespit edildiği hâlde mensup olduğu kol ya da şubesi belirlenemeyen Halvetîler) olmak üzere tarikatı üç başlık altında inceler. Yahyâ-yı Şîrvânî başlığı altında ise klasik tasnifte geçen dört şubeden önce “Habîb-i Karamânî Şubesi” başlığını açar ve bu başlık altında a) Şeyh Dâvûd(-ı Halvetî), b) Şeyh Seyyidüddîn Ali, c) Cemâl Halife d) Nakkâş Baba’yı ele alır.³⁶

Halvetiyye tarikatı yukarıda zikredilen kollardan sonra birçok alt şubelere ayrılmıştır. Bazılarına göre yirmi yedi,³⁷ bazılarına göre ise kırk şubeye ayrıldığı belirtilen Halvetiyye,³⁸ tüm tarikatlar arasında en çok şubesi bulunan³⁹ İslâm dünyasının en yaygın tarikatı olmuştur. Bu özelliğinden dolayı da tasavvuf erbâbı tarafından “tarikat kuluçkası” veya “tarikat fabrikası” şeklinde nitelendirilmiştir.⁴⁰

Tarikatlarda şeyhten şeyhe ulaşarak tarikat pîrine, ondan da yine şeyhten şeyhe, tâ Hz. Peygamber’e kadar dayandığı kabul edilen zincire “silsile” denilmektedir ve Dâvûd-ı Halvetî de eserinde (643-710. beyitler) Hz. Peygamber’den başlayarak şeyhi Habîb-i Karamânî’ye kadar gelen Halvetî silsilesini “Güftâr der-beyân-ı kümmelîn-i silsile-i Halvetî” başlığı altında aşağıdaki şekilde sıralamıştır:⁴¹

³⁴ Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 28.

³⁵ Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 40; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, III, s. 132; Serin, *Halvetîlik ve Halvetîler*, s. 85; Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, XV, s. 394; Abdülbâkî Gölpınarlı, “Halvetiyye”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1970, XVIII, s. 421-423.

³⁶ Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 27-116.

³⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, I/346^a.

³⁸ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, III, s. 131, 132; Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 40.

³⁹ Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 40.

⁴⁰ Gölpınarlı, “Halvetiyye”, *Türk Ansiklopedisi*, XVIII, s. 423.

⁴¹ Silsilede zikredilen zâtların kısa hayat hikâyeleri ve Halvetî tarikatı ile silsilesinin tahlili konusunda yapılmış bir çalışma için bkz. Aşkar, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, s. 535-563. Yukarıda verilen silsilede yer alan zâtların vefat tarihleri bu çalışmadan alınmıştır.

1. Hz. Peygamber (s.a.v.), 2. Hz. Ali (ö.29/661), 3. Hasan-ı Basrî (ö.110/728), 4. Habîb-i Acemî (156/774),⁴² 5. Dâvûd-ı Tâî (ö.165/782), 6. Ma'rûf-ı Kerhî (ö.200/815), 7. Seriy-i Sakatî (ö.253/867), 8. Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/910), 9. Mîmşâd-ı Dîneverî (ö.299/912), 10. Muhammed-i Dîneverî (ö.340/951), 11. Muhammed el-Bekrî (ö.380/990), 12. Ömer-i Bekrî (ö.487/1094), 13. Vahyüddîn-i Kâdî (ö.442/1050),⁴³ 14. Ebû Necîb-i Sühreverdî (ö.598/1201), 15. Kutbuddîn-i Ebherî (ö.622/1225), 16. Muhammed-i Necâşî (Rükneddîn),⁴⁴ 17. Şehâbeddîn-i Tebrîzî (ö.702/1302), 18. Seyyid Cemâleddîn (ö.652/1255),⁴⁵ 19. Şeyh İbrâhîm-i Zâhid (ö.705/1305), 20. Şeyh Muhammed (ö.780/1378), 21. Pîr Ömer-i Halvetî (ö.750/1349),⁴⁶ 22. Ahî Mîrem (ö.812/1409), 23. Hacı İzeddîn (ö.828/1424), 24. Pîr Sadreddîn (ö.860/1455), 25. Seyyid Yahyâ (ö.868/1463), 26. Habîb-i Ömerî (ö.902/1497).

I.4.1. Mürşidi: Habîb-i Karamânî

Soyu baba tarafından Hz. Ömer'e, anne tarafından ise Hz. Ebûbekir'e dayanan Şeyh Habîb, Niğde yakınlarındaki Ortaköy kasabasında doğmuştur. Soyu itibarıyla "Ömerî"; memleketinden dolayı da "Karamânî"⁴⁷ nisbeleriyle tanınmıştır. Dâvûd-ı Halvetî tarikat silsilesini verirken şeyhini

Adı Mevlânâ Habîb-i 'Ömerî
Şevk-ı dost idi bilinde kemeri
Hem Habîb-i şânî dir Seyyid aña
Pîri medh idüp habîbüm dir aña (696-697)

şeklinde tanıtmış; Yahyâ-yı Şirvânî'nin Habîb-i Karamânî'ye tarikat zincirinde kendisinden önce gelmiş bulunan Habîb-i Acemî'den ötürü "Habîb-i şânî" şeklinde hitap ettiğini ve onu överek "habîbim" dediğini belirtmiştir.

Habîb-i Karamânî'nin ne zaman doğduğu konusunda kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Tahsilini tamamladıktan sonra, bir müddet müderrislik yaptığı bilinmekle birlikte tahsil hayatı hakkında elimizdeki tek bilgi, Seyyid Yahyâ-yı

⁴² Vefat tarihi için bkz. Serin, *Halvetîlik ve Halvetîler*, s. 78.

⁴³ Vicdânî bu zâtın adının aslında "Vecîhüddîn" olduğunu; ancak müstensihlerin hataları nedeniyle farklı şekillerde –Vahyüddîn gibi– okunduğunu kaydetmiştir. Bkz. Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 7.

⁴⁴ Vicdânî bu zâtın nisbetinin Sicâsî, Sincâsî, Necâşî, Sincânî vb. şekillerde yazıldığını; ancak kendisinin Rükneddîn Muhammed en-Nühâs el-Buhârî şeklini tercih ettiğini belirtir. Ayrıntılı izahat için bkz. Vicdânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye*, s. 17, 18.

⁴⁵ Vefat tarihi için bkz. Serin, *Halvetîlik ve Halvetîler*, s. 79.

⁴⁶ Vefat tarihi için bkz. Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 27.

⁴⁷ Niğde son dönem kaynaklarında Konya vilâyetine bağlı bir kasaba olarak geçmekteyse de (Bkz. Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul: Mihrân Matbaası, 1316/1899, VI, s. 4637; Ahmed Rif'at Efendi, *Lugat-i Târîhiyye ve Coğrafiyye*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1300/1883, VII, s. 102) Şeyh Habîb'in yaşadığı dönemde Karaman'a bağlı bir yerleşim birimidir. Bkz. Ahmed Rif'at Efendi, *Lugat-i Târîhiyye ve Coğrafiyye*, V, s. 280.

Şîrvânî’ye intisap etmek üzere Şîrvan’a giderken “Şerh-i Akâid” okuduğudur.⁴⁸ Dâvûd-ı Halvetî’nin:

Her ne müşkilden ki şorsalar aña
 Hâll iderdi irmezidi ‘acz aña
 ‘İlm-i zâhir ‘ilm-i bâtınd(a)’iy safâ
 Olmuş ol mîrâş-dâr-ı Muştafâ
 ‘İlm-i kâlûn ilm-i hâlûn câmi‘ i
 Ma‘ rifet h‘âniyla toylar sâmi‘ i (753-755)

şeklindeki beyitlerinden de anlaşılacağı üzere Habîb-i Karamânî, bâtinî ilimlerin yanında zâhirî ilimleri de tahsil etmiş ve bu alanda kendisine yöneltilen soruları muhatabını tatmin edecek tarzda cevaplandırmaya muktedir birisidir.

Habîb-i Karamânî, Şîrvan’a vardığında şeyhin bazı müritleriyle karşılaşmış ve onlara “Şeyhiniz bana bir günde Mevlâmı gösterebilir mi?” sorusunu yöneltmiş; şeyhin önde gelen dervişlerinden Hacı Hamza ise bu soruya sınırlanarak Şeyh Habîb’e şiddetli bir tokat vurmuştur.⁴⁹ Konu Yahyâ-yı Şîrvânî’ye intikal edince şeyh kendisini teselli ederek gönlünü almış; bir pencereyi göstererek orada durmasını ve gece rüyasında ne görürse kendisine anlatmasını istemiştir. Habîb-i Karamânî şeyhinin kendisine işaret ettiği yere gittikten sonra içinde bulunduğu ruh hâletini “O geldi biz gittik.” şeklinde ifade etmiştir.⁵⁰ Şeyhinin yanında on iki yıl hizmet ettikten sonra icâzet alarak Anadolu’ya dönmüş; belirli bir yerde ikâmet etmeden Ankara, Karaman, Konya, Sivas, Kayseri, Aydın gibi muhtelif şehirleri dolaşmıştır. Ankara’da kaldığı sürece Hacı Bayram-ı Velî hazretlerinin kabirlerini sık sık ziyaret etmiştir. Seyahatleri süresince Akşemseddîn ile görüşerek sohbetlerinde bulunmuş; İbrâhîm es-Sivâsî, Emîr en-Nakşibendî’yi ziyaret emiş ve Mekke’de Abdu’l-mu’î ez-Zeynî ile görüşmüştür.⁵¹ Şeyh Habîb üç defa da hacca gitmiştir.⁵²

⁴⁸ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 161; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü’t-Tevârîh*, V, s. 204; Lâmi’î, *Tercüme-i Nefahâti’l-Üns*, s. 577.

⁴⁹ Mecdî Efendi bu konuda A’râf 7/143. âyete göndermede bulunur ve Allâh’ın “Len-terânî”, yani “...Sen beni asla göremezsin...” buyurduğunu, Şeyh Habîb’in ise olmayacak bir şeyi istemesinden dolayı bu muâmeleye maruz kaldığını belirtir. Bkz. Mecdî Mehmed Efendi, (haz. Abdülkadir Özcan), *Hadâiku’s-Şakâik*, İstanbul: Çağrı, 1989, s. 282, 283.

⁵⁰ “O geldi biz gittik” cümlesi *Bahrü’l-Velâye*’de: “Hak geldikçe bâtil zâhik oldu; zirâ hakikat arttıkça mecâz eksilir ve ma’lûm zâhir oldukça mev’hûm ma’dûm olur” şeklinde açıklanmıştır (Bkz. Köstendilli, *Bahrü’l-Velâye*, vr. 121^a). Nitekim Dâvûd-ı Halvetî de bir beytinde:

Haklı gelse kaçan bir merd-i dîn

Hak gelicek zâhik olur bâtılın (725) demektedir.

Habîb-i Karamânî bu cümle ile aynı zamanda şeyhinde fânî olduğunu da ifade etmiş olmaktadır. (Bkz. Kamil Şahin, “Habîb Karamânî”, *DİA*, İstanbul, 1996, XIV, s. 371).

⁵¹ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 161; Köstendilli, *Bahrü’l-Velâye*, vr. 120^b-121^a; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü’t-Tevârîh*, V, s. 204; Lâmi’î, *Tercüme-i Nefahâti’l-Üns*, s. 577-578; Hulvî, *Lemezât*, s. 409; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II, s. 109.

⁵² Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü’t-Tevârîh*, V, s. 205; Lâmi’î, *Tercüme-i Nefahâti’l-Üns*, s. 578; Hulvî, *Lemezât*, s. 409.

İskilip'te Şeyh Yavısı Efendi'nin kızı, Ebussuûd Efendi'nin kız kardeşi Rukiye Hatun ile evlenen Habîb-i Karamânî'nin, kayınpederi ile aralarında önemli bir anlaşmazlığın çıktığı ve bu nedenle İskilip'ten ayrılıp Amasya'ya gittiği belirtilir. Bu anlaşmazlığın sebebi konusunda tam bir açıklama yapılmamakla beraber Şeyh Yavısı'nın vakfını evlâdiyelik olarak kurduğu, Habîb-i Karamânî'nin ise "erbâbiye" olarak kurmasını istemesi aralarının açılma nedeni olarak rivâyet edilir.⁵³ Tarikat silsilesinde bulunması gereken "ehliyet" prensibine dâir Dâvûd-ı Halvetî'nin aşağıdaki beyitleri şeyhi ile düşünce dünyalarının ne denli örtüştüğünün bir kanıtı olması hasebiyle dikkat çekicidir:

Şanma kim evlâd u ensâbı erûñ
Kim ola kıyım-makâmı serverûñ
Kim erûñ evlâdı olan mâlını
Yir ki mirâş yiyemez aḥvâlini
Ma' nisini kesb iden kâmil mürîd
Yir ki oldur pes zamânında ferîd
İşbu tertib üzredür bu kâ' ide
Görelüm tertibi k'ola fâyide (656-659)

Tarikatlarda bir şeyhin vefatından sonra yerine geçecek olan şahsın belirlenmesi konusunda kabul edilecek kıstas, şeyhin evlâdı veya akrabası olmak değildir; zira kan bağı sadece miras konusu için geçerlidir ve babasından evladına kalacak olan ancak malıdır. Post-nişîn olacak kişi şeyhin hâliyle hallenmiş, onun rûh ve ma'nâ dünyasını içselleştirmiş, kâmil insan olmaya namzet kişidir.

Habîb-i Karamânî, İskilip'te cami, medrese, zâviye ve kütüphane gibi birçok vakıf kurmuştur. 881/1476'da yaptırıp vakfettiği Tabakhâne mahallesinde bulunan Şeyh Habîb Câmî bunların başında gelmektedir.⁵⁴ Habîb-i Karamânî'nin mensûr *Kitâbu'n-Nasâyib* ve manzûm *Etvâr-ı Seb'a* adlı iki eseri bilinmektedir.⁵⁵ Kayıtlarda *Etvâr-ı Seb'a* olarak geçen eserin esas adı *Risâle-i Makâmât-ı Sülûktur*. Eser bir münâcât ile başlamakta, sülûk ve halvete dâir manzûmelerden sonra nefsin mertebelerini konu alan "etvâr-ı seb'a" ile devam etmektedir.⁵⁶ Habîb-i Karamânî 902/1497'de Amasya'da vefat etmiştir. Kabri Mehmed Paşa İmareti içindedir.⁵⁷

⁵³ Şahin, "Habîb Karamânî", *DİA*, XIV, s. 371.

⁵⁴ Şahin, "Habîb Karamânî", *DİA*, XIV, s. 371.

⁵⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-Ârifîn*, I, s. 262; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, III, s. 141; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 58.

⁵⁶ Eser hakkında daha fazla bilgi için bkz. Öztürk, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf*, s. 32-34.

⁵⁷ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 161-162; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, V, s. 205; Lâmi'î, *Tercüme-i Nefahâti'l-Üns*; Hulvî, *Lemezât*, s. 410; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedîyyetü'l-Ârifîn*, I, s. 262; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 58. Habîb-i Karamânî'nin kabri ile ilgili olarak Evliyâ Çelebi'nin "Karacalar'da bir kubbe-i muhtasar içre defn olunmuştur" sözü (Bkz. Evliyâ Çelebi, *Seyahat-nâme*, İkdâm Matbaası, 1314/1897, II, s. 178) Kamil Şahin tarafından "Evliyâ Çelebi'nin, Habîb Karamânî'nin türbesinin Çankırı'nın

Dâvûd-ı Halvetî’nin *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkâk*’te şeyhine “Der-beyân-ı kemâlât-ı hazret-i Şeyh Habîb-i ‘Ömerî ‘aleyhi’r-raḥmetü ve’r-rıdvân” (711-773) ve “Kaşide ender-medh-i hazret-i Şeyh ‘aleyhi’r-raḥmetü” (774-805) başlıkları altında yer verdiğini görüyoruz. Şâirimiz şeyhinin vefat tarihi ile ilgili olarak ise

Mevtinüñ târihini bilmek dilersen *ḳabz* ıdı (قبض)

Bu fenâ dârından itdükde beḳâyâ güzeri

Hem “*işâret*” idi târiḳ hem *ḳabız* gitdi zıyâ (اشارات) (قبض)

Çünkü bād-ı ecel irdi celb itdi feneri (790-791)

beyitlerinde geçen ve h. 902 tarihini karşılayan *ḳabz*⁵⁸ ve *işâret* kelimelerini kullanmıştır.

Habîb-i Karamânî’nin tarîkat faaliyetleri irşâdla görevlendirdiği halîfeleri vasıtasıyla İstanbul ve Anadolu’nun muhtelif şehirlerinde yaygınlaşmıştır. Şeyh Habîb’in Amasya’daki irşâd faaliyetleri kendisinden sonra Şeyh Seyidüddîn Ali Halvetî ve Hızır Amâsî tarafından iki ayrı kol olarak; Karaman’daki hizmetleri ise Cemâleddîn İshak-ı Karamânî (Cemâl Halîfe) tarafından, sonraları İstanbul’a taşınarak devam ettirilmiştir. Şeyhin İstanbul’da faaliyet gösteren bir diğer halîfesi de Nakkâş Babadır. *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkâk* müellifi Dâvûd-ı Halvetî de Habîb-i Karamânî’nin Anadolu’da faaliyet gösteren halîfelerinden birisidir.⁵⁹

I.4.2. Şeyhliği

Dâvûd-ı Halvetî, şeyhi Habîb-i Karamânî’nin yanında tarîkatın âdâb ve erkânını öğrenerek tasavvufî eğitimini tamamlamış;⁶⁰ hilâfetle görevlendirilerek⁶¹ irşâd vazifesiyle memleketi Mudurnu’ya gönderilmiştir.⁶² Dâvûd-ı Halvetî tarîkatlarda şeyhten sonra irşâd vazifesini devam ettirme hâdisesini; daha önce yakılmış bulunan ateşten, bir alev, bir yalım alarak kendi kandilini yakma, ateşini tutuşturmaya benzetir:

Budur ol kim yanarıken bir çirâğ

Diñle bu söz ma‘niden degül irâğ

Ol çirâğuñ nûrı andan naḳl ide

Bir çirâğa daḳı var(a)’andan gide

Kurşunlu kasabasının Karacalar köyünde olduğunu söylemesi yanlıştır” denilerek düzeltilmiştir. Bkz. Şahin, “Habîb Karamânî”, *DİA*, XIV, s. 371.

⁵⁸ Tâcü’t-Tevârîh’te de *ḳabz* kelimesinin Habîb-i Karamânî’nin vefatı için tarih olduğu belirtilir. Bkz. Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü’t-Tevârîh*, V, s. 205.

⁵⁹ Habîb-i Karamânî’nin halîfeleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 33-42.

⁶⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü’t-Tevârîh*, V, s. 279; Aykut, “Dâvûd-ı Halvetî” *Sahabeden Günümüze Allâh Dostları*, VIII, s. 19.

⁶¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 69; Necati Elgin, “Dâvûd-ı Halvetî’nin ‘Gülşen-i Tevhîd’i”, *İ.Ü.E.F. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul, 1965, XIII, s. 91.

⁶² Uslu, “Dâvûd-ı Halvetî”, *DİA*, IX, s. 28; Cunbur, “Dâvûd-ı Halvetî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, III, s. 117; “Dâvud Halvetî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, s. 205; “Davut Halvetî”, *Türk Ansiklopedisi*, XII, s. 356; “Bolu (Davud Halvetî)”, *Yurt Ansiklopedisi*, III, s. 1527.

Anda dağı yanariken iy dede
 Bir çirâğa dağı vara naql ide
 Şad hezâr dürlü çirâğa varsa nûr
 Her birinde yansa vü bulsa zuhûr
 Cümlesinden soñra yanandan eger
 Bir kişi yağsa çirâğın iy püser
 Gerçi yağıdı şüretâ ol soñ giden
 Ma' nide ol yağımış oldu ön giden (807-812)

Buna göre Dâvûd-ı Halvetî üstlendiği görevin, şeyhlik vazifesinin kendisine şeyhi Habîb-i Karamânî'den, ona da kendi şeyhinden kaldığını ve bunun böyle devam ederek tâ Hz. Peygamber'e kadar ulaştığını söylemektedir. Burada Dâvûd-ı Halvetî'nin getirdiği yeni bir da'vâ yeni bir misyon yoktur; o yakılan ilk ışığın kendi devrindeki bir görünümüdür:

Gerçi nûri soñ çirâğdan aldı ol
 Ma' nide hem ön çirâğdan aldı ol
 Zîra bir nûrdur bu cümlede yanan
 Naql idüp seyreyleyen bu söz(e)'inan
 Soñ çirâğdan çirâğın yağan kişi
 Ön çirâğdan yağıdı bilmiş ol işi
 Ger çirâğın şüretinde ihtilâf
 Gömürise ma' nisinde yok hilâf (813-816)

Tüm tarikatlarda şeyhten şeyhe nakleden tek ve ilk nûr ise meydana gelen bunca farklılaşma, kollara ayrılma nasıl izah edilecektir? Dâvûd-ı Halvetî bu sorunun da cevabını verir. Vazifeyi alan kişiye şeyhinden intikal eden nûrun tek ve değişmez olduğunu; ancak bu nûrdan faydalanma derecesinin kişinin kabiliyetine göre değişebileceğini ifâde eder:

Yağıdığı çirâğ kadar olmaz nûri
 Yâ ne miqdâr nûr alur iy dîn eri
 Yağıdığı ger şu' lesüz ger şu' ledâr
 Alduğı şu' leye olmaz i' tibâr
 Belki kendü mâyesine gör(e)'alır
 'Âmm eger hâşş işbunı cümle bilür
 Kendünün fetilesince nûr aña
 Hâşıl olur diñledün öñdin soña
 Pes fetileye çirâğ iy dîn eri
 Kâbiliyetince bağışlar nûri (823-827)

Kaynaklarda Dâvûd-ı Halvetî'ye dâir iki menkıbe zikredilmektedir. Bunlardan ilki dilinde tutukluk olup ergenlik çağına ulaşıncaya kadar bir türlü konuşamayan bir kişiye dâirdir. Babası bu kişiyi Şeyh Dâvûd'a götürmüş; olayı anlatmış ve oğlunun iyileşmesi için duâ etmesini ricâ etmiştir. Bunun üzerine Şeyh önce kendi ağzına ardından çocuğun ağzına dokunarak bir şeyler okumuş ve duâ etmiştir. Çocuk eve döndüğünde annesini görmüş ve "Anneciğim!" diyerek kendisine seslenmiş; artık

konuşabildiğinin farkına varmıştır. Olayı anlatan kişi dilinin çözülmesinin bu “An-neciğim” kelimesi ile başladığını söylemiştir.

İkinci hâdis e ilim talebiyle Karaman’a doğru seyahat eden bir grup arkadaşla ilgilidir. Bu grupta yer alan bir şahsın dilinden anlatıldığına göre cemâatin yolu susuz bir bozkıra uğramıştır. Susuzluk ve sıcak havanın etkisiyle ölecek duruma geldikleri sırada uzaktan bir topluluğun geldiğini görmüşler ve yanlarında su bulunacağını ümit ederek sevinmişlerdir. Kalabalık kendilerine doğru yaklaşmakta, ön tarafta ise belinde su matarası bağlı bir adam Allah’ı sesli olarak zikretmekte; cezbe hâlinde bulunmaktadır. Olayı anlatan şahıs bu cezbeli zâtın kendilerini gördüğünde elindeki su kabını havaya attığını ve kabın yere düşmesiyle ağzının kuruluşunun gittiğini, kana kana su içmişcesine rahatladığını söylemiştir. Bu olay karşısında çok etkilendiğini ifâde eden şahıs kendisinin de bu cemâate katıldığını; cemâatin başında bulunan şahsın Dâvûd-ı Halvetî, meczup zâtın ise Süleyman isminde Şeyh Dâvûd’un ashâbından biri olduğunu bildirmiştir.⁶³

I.4.3. Halîfeleri

Dâvûd-ı Halvetî’nin halîfelerinden -oğlu Mehmed Efendi hâricinde-⁶⁴ kaynaklarda hakkında bilgi verilen tek şahıs Kâşîfî mahlaslı bir şâirdir.⁶⁵ Şeyh Dâvûd’un halîfelerinden biri olduğu ve Şehristânî’nin (ö. 548/1153) *Milel ve Nihal*’i tarzında *Tebzîbü’l-Akâid ve Müfîdetü’l-Fevâid* isminde bir eserinin bulunduğu ifâde edilen Kâşîfî⁶⁶ hakkında ayrıntılı malûmâtı Latîfî verir. Kâşîfî’nin zâhirî ve bâtınî ilimlerde söz sahibi olduğunu bildiren Latîfî, eserlerinin herkes tarafından beğenildiğini, “avârif-ı Rabbâniyye ve avâtıf-ı sübhâniyye” olarak nitelendirildiğini, özellikle Kemalpaşa-zâde’nin bunları övdüğünü kaydeder. *Tebzîbü’l-Akâid ve Müfîdetü’l-Fevâid* adlı eseri otuz bâbdan müteşekkil olup sapık fırkaların düşünce, görüş ve ihtilâf mevzûlarını ele almaktadır. Latîfî, Kâşîfî hakkında “Ammâ dirler ki kendünün dahı ‘akîdesinde râyiha-i ilhâd ihsâs olunurdu” şeklinde bir aktarımda bulunmuş; sözleri ve eserlerindeki ifâdeleri dikkatle incelendiğinde bazı sapık ve bozuk düşüncelere sahip olduğunun ortaya çıkacağını ifâde etmiştir. Bu sapık düşünceleri dile getirirken veya

⁶³ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 223; Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü’t-Tevârih*, V, s. 280; Köstendilli, *Bahrü’l-Velâye*, vr. 157^a.

⁶⁴ Dâvûd-ı Halvetî’nin Mehmed Efendi isminde bir oğlunun olup olmadığı hususu doktora tezimizde tartışılmıştır. Geniş bilgi için bkz. İslamoğlu, *Dâvûd-ı Halvetî ve Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’i –*İnceleme-Metin*–, s. 19-21.

⁶⁵ Edebiyat tarihimizde aynı mahlası taşıyan bir diğer şâir, şiiire I. Mahmut döneminde (1730-1754) başladığı belirtilen Kâşîfî’dir. *Âdâb-ı Zurafâ*’da “miyâne-i şu’ârâda hayli ser-efrâz olan pâkîze-güftâra kâdir ol asrın ârifi ve nükât-ı mezâmînin kâşîfî” olarak nitelendirilen Kâşîfî “dervîş-nihâd” biri olarak tanıtılır. Bkz. Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ’sı –İnceleme-Tenkidli Metin, İndeks-Sözlük–*, Ankara: AKM, 1994, s. 250, 251.

⁶⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 69; “Kâşîfî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, V, s. 218; “Kâşîfî”, *Türk Ansiklopedisi*, XXI, s. 393; Haluk İpekten vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988, s. 245.

kaleme alırken Kâşîfî'nin izlediği yöntem ise dikkat çekicidir. Sülûku esnâsında hâsıl olan şüphe ve zanlar neticesi, zihin dünyasında oluşan bazı sapık düşünceleri kendisinin değil de “hukemâ ve meşâyih”ın sözleri olarak sunmakta, böylece kendisine yöneltilecek itiraz ve cezalandırmalardan da kurtulmayı hedeflemektedir.⁶⁷ Latîfî, Kâşîfî'nin “muvahtidlik da'vâsı” etmekle birlikte, gerçekte sahip olduğu sapık düşünceleri gizlediğini söylemekte ve bu durumu dıştan güzel görünen; ancak içi çürük meyveye veya bozulmuş yumurtaya benzetmektedir.

Kâşîfî, insanlardan uzaklaşarak uzun süre karanlık bir mağarada uzlete çekilmiş ve sonunda mağaradan çıkarak “Mehdîlik” iddiasında bulunmuştur. Bunun üzerine ulemâ toplanmış, Kâşîfî'nin aklının vesveselerle, sapık düşüncelerle karma-karışık olduğuna, düşünce âleminde girilmemesi gereken yollara girdiğine hükmetmişlerdir. Bu yoldan dönmesi için nasihatlarla bulunulmuş; hatta mal ve rütbe teklif edilerek ikna edilmeye çalışılmışsa da Kâşîfî bunları kabul etmemiş; zamanının Mehdî'si olduğunu ve dilerlerse kendisini kılıç veya mızrakla öldürmeyi deneyebileceklerini; fakat doğru yolu gösteren Mehdî'yi kılıcın kesmeyeceğini, onun hiçbir şeyden etkilenmeyeceğini söyleyerek meydan okumuştur. Bunun üzerine Kâşîfî, boynu kılıçla vurularak öldürülmüştür.⁶⁸

I.5. Ölümü

Dâvûd-ı Halvetî, Bursalı Mehmed Tâhir'e göre 913/1508;⁶⁹ Hoca Sadettin Efendi'ye göre 915/1509;⁷⁰ Bağdatlı İsmail Paşa⁷¹ ve Mehmed Süreyyâ'nın⁷² rivâyetlerine göre ise 933/1527'de ölmüştür. Taşköprülüzâde⁷³, Köstendilli Süleymân Şeyhî⁷⁴ ve Kâtip Çelebi,⁷⁵ Dâvûd-ı Halvetî'nin vefatına dâir herhangi bir tarih vermemektedir. Hasibe Mazıoğlu,⁷⁶ Müjgan Cunbur,⁷⁷ Recep Uslu,⁷⁸ Reşat Öngören⁷⁹ ve Said Aykut,⁸⁰ h. 913 tarihine katılmakta; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*⁸¹nde m. 1508/9 şeklinde bir tarih verilmekte; Ali Öztürk⁸² ise şüpheyle karşılamakla birlikte 915/1509 tarihini esas almaktadır.

⁶⁷ Latîfî burada: “Yılanı il eliyle tutmak” ifâdesini kullanır.

⁶⁸ Rıdvan Canım, *Latîfî Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabstratu'n-Nuzamâ -İnceleme-Metin-*, Ankara: AKM, 2000, s. 453.

⁶⁹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 69.

⁷⁰ Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârîh*, V, s. 280.

⁷¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, s. 361.

⁷² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II, s. 324.

⁷³ Taşköprülü-zâde, *eş-Şakâik*, s. 223.

⁷⁴ Köstendilli, *Bahrü'l-Velâye*, vr. 156^b-157^a.

⁷⁵ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II, s. 1505.

⁷⁶ Hasibe Mazıoğlu, “Türk Edebiyatı, Eski”, *Türk Ansiklopedisi*, XXXII, s. 119.

⁷⁷ Cunbur, “Dâvûd-ı Halvetî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, III, s. 117.

⁷⁸ Uslu, “Dâvûd-ı Halvetî”, *DİA*, IX, s. 28.

⁷⁹ Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 33.

⁸⁰ Aykut, “Dâvûd-ı Halvetî”, *Sahabeden Günümüze Allâh Dostları*, VIII, s. 19.

⁸¹ “Dâvud Halvetî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, s. 205.

Türk Ansiklopedisi’nde ise Dâvûd-ı Halvetî’nin vefatına dâir şöyle bir çıkarımda bulunulmuştur: *Osmanlı Müellifleri*’nde belirtilen tarihin 913/1507-08 olduğu, *Gülşen-i Tevhîd*’in ise Şevval 913/Şubat-Mart 1508 tarihinde Mudurnu’da tamamlandığı; ancak Dâvûd-ı Halvetî’nin eserini takdim etmek üzere İstanbul’a gittiği ve tekrar Mudurnu’ya döndüğü göz önüne alındığında en erken 1508 ya da 1509 yıllarında ölmüş olduğu ifade edilmiştir.⁸³ Burada belirtilen tarih *Tâcü’l-Tevârîh*’te ifade edilenle aynı olmakla beraber, vefat tarihine ulaşılmak istenirken takip edilen yolun, tarihî gerçeklerle örtüşmediği görülür. Zira Dâvûd-ı Halvetî’den bir eser yazmasını isteyen şahıs Kızıl Ahmed’dir ve Kızıl Ahmed Fatih döneminde olduğu gibi II. Bayezid döneminde de kendisine dirlik olarak verilen Bolu’da bulunmaktadır. Dâvûd-ı Halvetî’nin eserini takdim etmek üzere herhangi bir yere gittiğine dâir *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’te veya başka kaynaklarda bir bilgi bulunmamakla beraber, gideceği muhtemel yerin Kızıl Ahmed’in mekanı olan Bolu olacağı âşikârdır.

Bursalı Mehmed Tâhir’in Dâvûd-ı Halvetî’nin vefat tarihini h. 913 olarak gösterirken hareket noktası, *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’in telif tarihinin bizzat müellifin ifadesiyle h. 913 olarak belirtilmesidir. Buradan yola çıkılarak Şeyh Dâvûd’un en az bu tarihe kadar yaşadığı düşünülmüş olsa gerektir. Meseleye kaynakların tarih itibarıyla eskiliği açısından bakıldığında, Dâvûd-ı Halvetî’nin vefat tarihini veren elimizdeki en eski kaynağın *Tâcü’l-Tevârîh* olduğu görülür. 915/1509 tarihinin, Şeyh Dâvûd’un yaşadığı çağa en yakın biri tarafından tespit edilmesi dolayısıyla, güvenilirlik açısından muahhar kaynaklara nisbetle önplana çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte 933/1527 tarihi de, *Hediyyetü’l-Ârifîn* ve *Sicill-i Osmânî* gibi iki önemli kaynağın üzerinde ittifak etmeleri hasebiyle göz ardı edilmemelidir.

Kaynaklar Dâvûd-ı Halvetî’nin kabrinin Mudurnu’da olduğunu bildirmekteyse de⁸⁴ Mudurnu’da yaptığımız incelemeler neticesinde Dâvûd-ı Halvetî’ye ait böyle bir kabir tespit edemedik.⁸⁵

⁸² Öztürk, XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf, s. 35.

⁸³ “Davut Halvetî”, *Türk Ansiklopedisi*, XII, s. 356.

⁸⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 69; Cunbur, “Dâvûd-ı Halvetî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, III, s. 117; “Davud Halvetî”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, s. 205.

⁸⁵ Kendisi ile görüştüğümüz Mudurnu Kütüphanesi eski müdürü Mehmet Küçükatalay, Mudurnu eşrafından hayli ilerlemiş yaşta vefat eden Mehmet Türesin’in kendisine Yıldırım Bayezid Câmii avlusunda bazı zevâta ait mezarların bulunduğunu; ancak bunların yol genişletme çalışmaları neticesinde kaldırıldığını ifade ettiğini söylemiştir. Yine gerek incelemelerimiz, gerekse ilgili kimselerle görüşmelerimiz neticesinde Musalla Câmii’nde yatan zevât başta olmak üzere Mudurnu’nun muhtelif yerlerinde bulunan ve sayıları 27 olarak gösterilen kabirlerin bir kısmının mezar taşlarının olmadığını ve haklarında hiçbir bilgi bulunmadığını tespit ettik.

II. ESERLERİ

Dâvûd-ı Halvetî'nin elimizde mevcut olan tek eseri *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*'tir. Ancak müellifin ifâdeleriyle sabit olduğu üzere, kendisinin *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*'e kaynaklık eden başka bir eseri daha bulunmaktadır. Makalemizin "Telif Sebebi" başlığı altında açıklanacağı üzere Kızıl Ahmed, Şeyh Dâvûd'dan bazı mutasavvıfların sözlerini açıklamasını istemiş; bunun üzerine o da bir risâle kaleme almıştır:

Meger kim neşridi ol vaqt yazılan
Ki şoñra nazm olundu bu düzilen
Hem evvel muhtaşardı yazduğumuz
Risâle eyleyüben düzdüğümüz
Ki şoñra eylenildi bu muhavvel
O sözlere cevâbdı olan evvel
Buña dîbâce dağı yazmamışduk
Ki bir kânûn üzere düzmemişduk (1289-1292)

Dâvûd-ı Halvetî'nin bu ifâdelerinden anlaşıldığı üzere *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*'ten önce kaleme alınan bu eser mensûr ve muhtasar bir risâledir. Ayrıca dîbâcesi bulunmayan bu risâle belli bir tertip ve düzen içerisinde de yazılmamıştır.

Şeyh Dâvûd'un bu küçük risâlesi ve elimizde bulunan genişletilmiş ikinci redaksiyonu olan *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk* bir açıdan *Muhammediyye*'yi hatırlatmaktadır. Yazıcıoğlu Muhammed de (ö. 855/1451) tıpkı Dâvûd-ı Halvetî gibi önce mensur *Megâribü'z-Zamân* adlı bir eser kaleme almış, ardından bunu nazmen genişleterek *Muhammediyye*'yi yazmıştır.⁸⁶

Kütüphane kataloglarında henüz bir nüshasına rastlamadığımız *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*'in bu ilk ve muhtasar şekli, Kızıl Ahmed'in

Nedür remzi bu sözlerün beyân kıl
Bu esrârı bize keşf ü 'ayân kıl (1276)

sözlerinden anlaşılacağı üzere, bazı tasavvuf büyüklerinin ilk anda tam olarak anlayamayan, remizlere dayalı, kapalı bazı sözlerinin açıklanmasından oluşmaktadır.

Dâvûd-ı Halvetî'nin bu risâlesinin dışında yine *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*'teki ifâdelerinden yola çıkarak başka bir eserinin daha olduğu sonucuna ulaşıyoruz:

Bir zamânda niçe beyt nazm eyledüm
Bir risâle idüp anı gizledüm
Kimseye keşf itmemişdüm hiç anı
Tâ ki kimse bilmeye hergiz anı
Tâ huzûr-ı Şeyh'e 'azm itdüm yine
Meclis-i a' lâya 'azm itdüm yine
Varduğum gibi hemân aındı anı
Deng ü hayrân eyledi anda beni

⁸⁶ Yazıcıoğlu Muhammed ve *Muhammediyye* hakkında geniş bilgi için bkz. Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye I-II*, İstanbul: MEB, 1996.

Şermsâr olup katı oldum hacîl
 Bu sehel işdi katında şöyle bil
 Cümle dervîşlerinüñ cünbişine
 Muṭṭalı’ di işbu gibi işine (763-768)

Dâvûd-ı Halvetî “Der-beyân-ı kemâlât-ı hazret-i Şeyh Habîb-i ‘Ömerî ‘aleyhi’r-rahmetü ve’r-rıdvan” başlığı altında şeyhi Habîb-i Karamânî’yi överek onun üstün özelliklerinden bahsederken, bir zamanlar bilinmesini istemediği için kimselere anlatmadığı manzûm bir risâle kaleme aldığını, bunu herkesten gizlediğini ifade eder. Dâvûd-ı Halvetî şeyhinin huzuruna varmış ve kendisi dışında kimsenin bilmediği bu sırrı, Habîb-i Karamânî tarafından kendisine haber verilmiştir. Şeyhinin böyle bir eserden haberi olduğunu ifade etmesi karşısında Dâvûd-ı Halvetî utandığını belirtir.

Sonuç olarak Dâvûd-ı Halvetî’nin kendi ifâdelerinden yola çıkarak *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’i dışında biri mensûr biri manzûm olmak üzere iki eserinin daha olduğu anlaşılmaktadır. Kütüphane kataloglarında henüz tesadüf edilmeyen bu eserlerin günümüze ulaşıp ulaşmadığı bilinmemektedir.

Dâvûd-ı Halvetî’nin hayatı ve eserleri hakkında verdiğimiz bu bilgilerden sonra, *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’in dil ve ifade özelliklerine geçmeden eserin adı, nev’i, telif sebebi ile yazıldığı yer ve zamana dâir açıklamalarda bulunmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

III.GÜLŞEN-İ TEVHÎD Ü TAHKÎK’İN İNCELENMESİ

III.1. Eser Hakkında Genel Bilgiler

III.1.1. Eserin Adı ve Nev’i

Dâvûd-ı Halvetî eserinden *Gülşen*, *Gülşen-i Tevhîd*⁸⁷ ve *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* olmak üzere üç şekilde bahsetmektedir:

Ṭoḳuz yüz on üçünci yılda rüşen
 Açıldı ḡoncasından işbu *Gülşen* (10355)
 Oḳı *Gülşen-i Tevhîd*’i işit bu ‘ilm-i taḥkîkî
 Ki tâ tecrîd ü tefrîdi kıla saña ḥıṣâl Allâh (2826)
 Oḳıyan bu kitâbı bula tevfiḳ
 Ki ismi *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* (10362)⁸⁸

⁸⁷ Edebiyatımızda *Gülşen-i Tevhîd* adını taşıyan bir diğer eser de Şâhidî İbrâhîm Dede’ye (ö.1550) aittir. Muḡlalı Şâhidî’nin Dâvûd-ı Halvetî’nin eseri ile aynı adı taşıyan *Gülşen-i Tevhîd*’i Farsçadır ve Mevlânâ’nın *Mesnevî*’si vezninde ve tarzındadır. Şâhidî, *Mesnevî*’den seçtiği bazı beyitleri beşer beyit ile şerh etmiş; böylece seçilen altı yüz beyti üç bin beyitle açıklayarak eserini oluşturmuştur. *Gülşen-i Tevhîd*’ini 937/1529-30’da yazdığını bir mısra ile tarih düşürerek belirtmiştir. Şâhidî’nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, s. 132-140; İlhan Genç, *Esrâr Dede Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, Ankara: AKM, 2000, s. 250-253. Günümüzde hazırlanmış olan ve edebiyatımızdaki tevhîd konulu şiirlerin derlendiği bir çalışma da yine *Gülşen-i Tevhîd* adını taşımaktadır. Bkz. *Gülşen-i Tevhîd –Tevhîdler Güldestesi–* (haz. Ahmet Özalp), İstanbul: Kitabevi, 1995.

Eserde zikri en çok geçen *Gülşen-i Tevhîd* şeklindeki adlandırmadır. Nitekim Dâvûd-ı Halvetî'den bahseden kaynaklarda da⁸⁹ eserinin adı *Gülşen-i Tevhîd* olarak belirtilir.

Bu noktada en son ve doğru bilgiyi şüphesiz yine eserin kendisi verecektir. Mesnevîlerin genel planı göz önüne alındığında şâirin eserine verdiği adın daha çok bitiş bölümünde yer aldığı görülür.⁹⁰ Dâvûd-ı Halvetî de eserini bitirirken

Çü Feyyâz-ı ' inâyet kıldı yârî
Tamâm itdük bu güzel yâdigârî
Nenüñle olma işbu veled yâd
Gerekdür oğlana elbette bir ad
Okıyan bu kitâbı bula tevfiğ
Ki ismi *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* (10360-10362)

beyitleriyle, Allâh'ın yardımı sâyesinde kendisinden sonrakiler tarafından hatırlanmasına vesile olacak bu güzel eseri bitirmeye muvaffak olduğunu ifâde etmiş ve bir çocuğa benzettiği eserine bir isim verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre eserin tam adı *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*'tir. Edebiyatımızda mesnevîler yazılış amaçlarına göre çeşitli gruplara tasnif edilmişlerdir. Bunlardan birisi de okuyucuya bilgi vermek, onu eğitmek amacını güden mesnevîlerdir. Bu grupta dînî, tasavvufî, ahlâkî eserlerle eski bilimlerle ilgili olan ve ansiklopedik bilgiler veren mesnevîler yer alır.⁹¹ *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* edebî nev'i bakımından mesnevîlerin bu grubuna girmektedir. Tasavvufî yönü ağır basmakla birlikte onun sadece "dînî", "tasavvufî" veya sadece "ahlâkî" şeklinde bir alt başlığa hapsedilmesi ise mümkün görünmemektedir. Geniş hacmi, ihtivâ ettiği muhtelif konularıyla *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*'in "dînî-tasavvufî ve ahlâkî"⁹² bir eser sayılması daha uygundur.

⁸⁸ Eserin adı ile ilgili olarak ayrıca bkz.: 1109, 1324, 1949, 1951, 3423, 4562, 10314. beyitler.

⁸⁹ Bkz. Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 223; Köstendilli, *Bahrü'l-Velâye*, vr. 156^b; Hoca Sadettin Efendi, *Tâciüt-Tevârîh*, V, s. 279; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünnün*, II, s. 1505; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifîn*, I, s. 361; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 69; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, II, s. 324; Elgin, "Dâvûd-ı Halvetî'nin 'Gülşen-i Tevhîd'i'", XIII, s. 91; Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, Ankara: TTK, 1972, III, s. 337; Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 33; Mazioğlu, "Türk Edebiyatı, Eski", *Türk Ansiklopedisi*, XXXII, s. 119; Uslu, "Dâvûd-ı Halvetî", *DİA*, IX, s. 28; Cunbur, "Dâvûd-ı Halvetî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, III, s. 117; Aykut, "Dâvûd-ı Halvetî", *Sahabeden Günümüze Allâh Dostları*, VIII, s. 19; "Dâvud Halvetî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, s. 205; Atilla Özkırımlı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul: Cem, 1987, II, s. 558; "Davut Halvetî", *Türk Ansiklopedisi*, XII, s. 356. Görebildiğimiz kadarıyla, Dâvûd-ı Halvetî'nin eserinin tam adını *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* şeklinde veren tek şahıs Ali Öztürk'tür. Bkz. Öztürk, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf*, s. 36.

⁹⁰ Bkz. İsmail Ünver, "Mesnevî", *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri)*, sayı: 415-416-417, 1986, s. 448.

⁹¹ Diğer gruplar için bkz.: Ünver, "Mesnevî", s. 438-443.

⁹² Harun Tolasa XV. yüzyıl mesnevîlerini sınıflandırırken bunları yedi temel kategoriye ayırmıştır. Sınıflandırmada ilk sırada "dînî-tasavvufî-ahlâkî mesnevîler" gelmektedir. Bu tasnifteki diğer başlıklar ise "aşk mesnevîleri, tarihî-menkabevî mesnevîler; sergüzeştname ve hasbihaller; şehringizler; mizahî mesnevîler, ilmî ve genel kültüre ait mesnevîler" şeklindedir. Bkz. Tolasa, "15. yy. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, I, s. 1-13.

Gölpınarlı’nın “Bu manzum eser, *Muhammediyye* örnek alınarak yazılmıştır”⁹³ kanâati de bu noktada irdelenmelidir. *Muhammediyye*’nin “I) Yaradılış II) Hz. Peygamber’in doğumu, hayatı, savaşları, mucizeleri ve yakınları III) Kıyâmet alâmetleri, âhîret hayatı ve husûsiyetleri” şeklinde üç geniş bölüme ayrılabilceğini ifade eden Çelebioğlu, tür itibariyle onun “dînî-dâsitânî” bir eser olduğunu belirtir.⁹⁴ *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* ise tasavvufî yönü önplanda olan ve muhtevâ itibariyle *Muhammediyye*’de yer alan konulardan farklılık gösteren bir eserdir. Nazım şekli açısından değerlendirildiğinde ise *Muhammediyye*’nin yarıdan fazlasının (4800 beyit) kasîde nazım şeklinde, yaklaşık olarak 3500 beytinin de müzdevic kafiyeli, yani mesnevî şeklinde yazıldığı görülür.⁹⁵ *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk* ise çok büyük bir bölümü mesnevî nazım şekli ile yazılmış bir eserdir. Sonuç olarak, Dâvûd-ı Halvetî’nin *Muhammediyye* gibi çok geniş bir coğrafyada tanınan⁹⁶ ve sevilerek okunan bir eseri görüp okumuş olma ihtimali yüksektir. Gölpınarlı’nın yukarıda aktarılan ifâdesi ise, iki eserin hacim açısından birbirine yakın oluşları veya ihtiva ettiği bazı müşterek konular bakımından anlaşılmalıdır kanaatindeyiz. *Muhammediyye* ile *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’in bir başka ortak yanı, iki eserin de daha önceden yazılmış bulunan mensûr eserlerin genişletilmiş manzûm şekilleri oluşudur.

III.1.2. Telif Sebebi

Dâvûd-ı Halvetî *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’i yazma sebebini “Güftâr ender-sebeb-i te’lif-i kitâb” başlığı altında seksen üç beyitle açıklamaktadır. Bu bölüme

Yine bir söze dahı başlayalum
Kim işi kânun üzre işleyelüm
Gelelüm biz şuna kim n’oldı menşe’
Bu söz söylenmege pes n’oldı mebde’
Sebeb nedür bu sözüñ menşe’ine
Neden ötrü dinildi menşe’i ne (1259-1261)

beyitleriyle başlayan Dâvûd-ı Halvetî, tam bir mesnevînin giriş bölümünde bulunması gereken⁹⁷ “sebeb-i telif” kısmına yer vererek eserini var olan geleneğe uygun bir şekilde, “kânûn üzre” yazdığına dikkat çeker.

Dâvûd-ı Halvetî, “dost” olarak nitelendirdiği Kızıl Ahmed’in, Bey olmasına rağmen özü itibariyle dervîş bir zât olduğunu ve kendisine “hüsni-zan” beslediğini ifade ettikten sonra

⁹³ Gölpınarlı, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu*, III, s. 337.

⁹⁴ Çelebioğlu, *Muhammediyye*, I, s. 89.

⁹⁵ Çelebioğlu, *Muhammediyye*, I, s. 98.

⁹⁶ M. Fuad Köprülü, *Muhammediyye*’nin yalnız Türkiye’de değil Kırım’da ve daha sonra Kazan’da ve Başkurt Türkleri arasında büyük bir kudsiyet kazandığını belirtir. Bkz. Köprülü, *Eski Şâirlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931, s. 68.

⁹⁷ Tam (tertip hususiyetlerini haiz) bir mesnevînin giriş bölümünde bulunması gereken kısımlar için bkz. Ahmed Ateş, “Mesnevî”, *İA*, İstanbul, 1960, VIII, s. 130; Ünver, “Mesnevî”, s. 433-438.

Yazup bir kâğıda birkaç kelâmı
 Bu biz bî-çäreye idüp selâmı
 Meşâyıñ sözlerinden niçe sözler
 Yazup viribimiş dimiş ki sizler
 Ne dimekdür bularuñ ma‘ nisini
 Yazuban bildüresiz bize anı
 Bu sözler şerhi için bir berâtı
 Yazup hâll idesiz bu müşkilâtı
 Nedür remzi bu sözleruñ beyân kıl
 Bu esrârı bize keşf ü ‘ayân kıl (1272-1276)

beyitleriyle Kızıl Ahmed’in kendisine, tasavvuf büyüklerinin ilk anda tam olarak anlaşılamayan, remizlere dayalı bazı sözlerini içeren bir mektup gönderdiğini belirtmiştir. Ahmed Bey bu mektubunda Şeyh Dâvûd’dan “müşkilât” ve “esrâr” olarak nitelendirilen bu sözleri açıklamasını istemiştir. Bunun üzerine Dâvûd-ı Halvetî bu isteği yerine getirecek gücü kendisinde bulmamasına rağmen “ulu’l-emre” itaat gerektiğini ifâde etmiş ve Cenâb-ı Hak’tan yardım dileğinde bulunarak bu işe giriştiğini belirtmiştir.

Dâvûd-ı Halvetî, yazdığı risâlesini Kızıl Ahmed’in huzûrunda baştan sona okumuş; Kızıl Ahmed ise, yazılanları çok beğenmiş; Şeyh Dâvûd’a takdîrlerini bildirmiştir. Müellifin ifâde ettiği üzere (1289-1292. beyitler) -*Gülşen-i Tenhîd ü Tabkîk*’in ilk şekli ve bir anlamda kaynağı olan- bu risâle, nesir hâlinde yazılmış bir özet niteliğindedir. Ayrıca dîbâcesi bulunmayan eserde, belirli bir düzen ve tertip de gözletilmemiştir.

Kızıl Ahmed “vecd” hâlinde kendinden geçerek dinlediği eser için Dâvûd-ı Halvetî’ye

Bu kez didi ki luğf eyleñ bunı siz
 İdüñ bir yâdigâr kim añılasız
 Oқuyanlar kıla size du‘ âyı
 Үaleb itmek gerek ҳayr-ı du‘ âyı (1293-1294)

hitâbında bulunarak, bu muhtasar risâlenin genişletilmesi talebinde bulunmuştur. Ayrıca böyle bir eser meydana getirilmesinin hayır duâ ile anılmasına vesîle olacağını belirterek bu konuda kendisini teşvik etmiştir. Şeyh Dâvûd, burada Kızıl Ahmed’i konuşturarak eserinden, kendisinden sonra anılmasına neden olacak bir “yâdigâr” olarak bahsetmiştir. Dâvûd-ı Halvetî *Gülşen-i Tenhîd ü Tabkîk*’in muhtelif yerlerinde eserinin telif sebebine ilişkin aynı ifâdeyi kullanır:

Қо sen de Ҳалветі bir yâdigâr kim
 Аñıлur çün киши еш‘arı деñлү
 Eger қосаñ n’ола birkaç есерлер
 Мү‘еşşир yâd olur аш‘arı деñлү
 Senüñ дағı yимиşüñден yиселер

Añılur bâğçeler eşmârı deñlü (8025-8027)⁹⁸

Kişilerin yaptığı işlerle, bıraktığı eserlerle hatırlandığını belirten Dâvûd-ı Halvetî, eserini, bir bahçenin meyvelerine benzetmiş ve insanların bundan faydalanmasını istemiştir. Zira Şeyh Dâvûd’un *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’i yazma amaçlarından birisi de şüphesiz kendisinin ebediyen hatırlanmasına ve hayırla anılmasına vesîle olacak bir hatıra bırakma arzusudur.

Sebeb-i telif kısmının bundan sonraki kısmında müellif, yazdığı risâlenin marifet ehli başka insanlar tarafından da görüldüğünü belirtir. Onlar da Dâvûd-ı Halvetî’den bir dîbâce yazarak eserini genişletmesini istemektedirler:⁹⁹

Dağı gördi bunı bir niçe yârân
Olardı ma’ rifetde ma’ nidârân
Didiler buña dîbâce açasız
Ev içi olmaya rûşen bacasız (1296-1297)

Şeyh Dâvûd, tüm bu ısrarlar karşısında dayanamayarak bu istekleri yerine getireceğini ve Cenâb-ı Hakk’ın yardımıyla bir eser yazacağını belirtir:

Didük pes bunlara sem’ an u tâ’ a[t]
Ne kim buyurduñuz itdük itâ’ a[t]
‘ İnâyet eylerise imdi Bârî
Koyavuz biz dağı bir yâdigârı (1301-1302)

Eserin telif sebebine dâir *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’te bulunmamasına rağmen Taşkoprülüzâde’nin aktardığı bir rivâyeti de burada belirtmemiz gerekir. *Şakâik*’a göre Kızıl Ahmed, Şeyh Dâvûd’dan tarikat ehli arasında bilinen “ed-devâirü’l-hams” hakkında bilgi istemiş; Şeyh de bunun üzerine tarikat erbâbı tarafından çokça rağbet edilen hacimli bir kitap kaleme almış ve *Gülşen-i Tevhîd* adını verdiği eserinde sülûk dâirelerinden yedisini (ed-devâirü’s-seb) açıklamıştır.¹⁰⁰ Burada dikkat çeken husus Kızıl Ahmed’in Dâvûd-ı Halvetî’den “devâir-i hamse” hakkında bilgi istemesine karşın, onun “devâir-i seb’a” konusunda bir eser kaleme almasıdır.

⁹⁸ Ayrıca bkz. 1302,1303, 10360. beyitler.

⁹⁹ *Türk Ansiklopedisi*’nde Dâvûd-ı Halvetî’nin mensûr eserini Kızıl Ahmed’e sunduğu belirtildikten sonra, II. Bayezid’in ve vezirlerden Kara Mustafa Paşa’nın, ayrıca başka birçok devlet ileri gelenlerinin Halvetî olmalarının esere olan ilgiyi arttırdığı ifade edilmiştir. Bu bilgiler verildikten sonra “Onlar kendisinden daha büyük bir eser yazmasını istemişlerdi. İşte bu istekler üzerine Dâvûd-ı Halvetî *Gülşen-i Tevhîd* adını taşıyan büyük mesnevisini yazmıştır.” bilgisi yer almaktadır. *Yurt Ansiklopedisi*’nde de buna benzer bir ifade kullanılmış ve “Önce İsfendiyaroğlu Ahmed Bey’in, daha sonra da Padişah II. Bayezid’in isteği üstüne Halvetîlik ilkelerini anlatan yapıtlar yazmış ve ilgiyle karşılanmıştır.” denmiştir. Bkz. “Davut Halvetî”, *Türk Ansiklopedisi*, XII, s. 356; “Bolu (Davud Halvetî)”, *Yurt Ansiklopedisi*, III, s. 1527. Dâvûd-ı Halvetî yukarıda belirtildiği üzere -Kızıl Ahmed’in dışında- eserini görerek genişletilmesini isteyenler için “yârân” ve “ma’rifette ma’nidârân” ifadelerini kullanmakta, ayrıca başka bir bilgi de vermemektedir. Biz de adı geçen iki ansiklopedi maddesi dışında eserinin II. Bayezid veya başka birilerinin isteği ile yazıldığına dâir herhangi bir bilgiye rastlamadık.

¹⁰⁰ Taşkoprülü-zâde, *eş-Şakâik*, s. 223. *Keşfü’z-Zünûn*’da ise *Gülşen-i Tevhîd*’in konusunun “ed-devâirü’l-hams” olduğu ve eserinin Kızıl Ahmed’in sorularına cevap niteliğinde olduğu belirtilir. Bkz. Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zünûn*, II, s. 1505.

Köstendilli Süleymân Şeyhî bu farklılığın sebebini açıklarken, Kızıl Ahmed'in Nakşibendî tarikatına mahsus olan "letâif-i hamse"¹⁰¹ hakkında bilgi istediğini, Dâvûd-ı Halvetî'nin ise kendi tarikatı olan Halvetiyye'de önemli bir yeri olan "etvâr-ı seb'a" ya dâir bir eser yazmış olabileceğini belirtir.¹⁰²

III.1.3. Yazıldığı Yer

Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk Mudurnu'da yazılmıştır.¹⁰³ Eserin kaleme alındığı yer mahallî mekân bakımından da ayrıca belirtilmiştir:

Maķâmı k'anda Fahrü'd-din Efendi
Yatur âsüde olup anda kendi
Civârında o sultânun vücûda
Gelüp ferzend-i ma' nâ oldu bu da
Ki ya' nî kim Mudurnı nâm beledde
Vücûd buldı bu ma'nevî veled de (10357-10359)

Yukarıda adı geçen Fahreddîn Efendi, Şeyh Fahreddîn er-Rûmî olarak tanınmaktadır. Bursalı Mehmed Tâhir'in verdiği bilgilere göre o, I. Bayezid devri (1389-1402) âlim ve şeyhlerinden olup Mudurnu'da irşâd ile meşgul olmuş bir zâttır.¹⁰⁴ *Sicill-i Osmânî*'de Fahreddîn er-Rûmî'nin vefat tarihi 846/1442 olarak verilmiştir.¹⁰⁵ Bu her iki bilgi doğru kabul edildiği takdirde, Şeyh Fahreddîn orta yaşlarına kadar I. Bayezid devrinde yaşamış olmakla beraber, sonraları I. Mehmed (1413-1421) ve ömrünün sonlarına doğru da II. Murad (1421-1444) dönemlerinde yaşamış olmalıdır. Tesirli duâlar hakkındaki bahis ve rivâyetleri içeren bir kitabı,¹⁰⁶ fetvâlardan oluşan *Müştemilü'l-Abkâm* ile tasavvuf ve kelâma dâir *Ferâidü'l-Leâlî* adlarında eserleri bilinmektedir. *Osmanlı Müellifleri*'nde *Müştemilü'l-Abkâm* adlı eserin "Şağır" ve "Kebir" adlarıyla iki kısım olduğu ve birer nüshalarının Yeni Câmi Kütüphanesi'nde bulunduğu kaydedilir. İbn Fahreddîn adıyla bilinen oğlunun da *Esrâr-ı Muhammediyye* adlı bir eseri vardır.¹⁰⁷ İslâm hukûkunu çok iyi bilen, müteşerri ve fakih biri olan Fahreddîn er-Rûmî'nin takvâsından ötürü, ücret karşılığı namaz kıldıran imamların

¹⁰¹ Letâif-i hamse: İnsana ait menfûh rûhun beş tavrı vardır: Kalb, rûh, sır, hafî, ahfâ. Bunlar emr âlemine aittir. Bir de halk âlemine ait "nefs" latîfesi vardır. Bkz. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, s. 398.

¹⁰² Köstendilli, *Bahrü'l-Velâye*, vr. 156^b-157^a.

¹⁰³ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*'ndeki "Dâvûd Halvetî" maddesi ile *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*'nde Müjgan Cunbur tarafından yazılan "Dâvûd-ı Halvetî" maddesinde *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*'in İstanbul'da yazıldığı belirtilmiştir. Bkz. "Dâvud Halvetî", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, II, s. 205; Müjgan Cunbur, "Dâvûd-ı Halvetî", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, III, s. 117. Müellifin bizzat eserinde belirttiği üzere bu bilginin doğru olması mümkün değildir.

¹⁰⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 139.

¹⁰⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, s. 10.

¹⁰⁶ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 32; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 139.

¹⁰⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 139.

arkasında namaz kılmadığı ifâde edilir.¹⁰⁸ Mudurnu’da vefat etmiştir.¹⁰⁹ Kabri Mudurnu’da Kânûnî Sultân Süleymân (Yeni) Câmii hazîresindedir.

Dâvûd-ı Halvetî’nin, eserini yazdığı yeri belirtirken Fahreddîn er-Rûmî’yi zikretmesi ve *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’in bu zâtın kabri civârında kaleme alındığını ifâde etmesi, yaşadığı dönemde Fahreddîn Efendi’nin makâmının yöre halkı tarafından teveccüh gördüğünü ve ziyâret yerlerinden olduğunu düşündürmektedir. Nitekim kendisi de “ferzend-i ma‘nâ oldı bu da” ifâdesiyle eserinin, Fahreddîn er-Rûmî’nin feyiz ve himmetleriyle vücûd bulduğunu îmâ etmiş; *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’i onun manevî bir evlâdına benzetmiştir.

III.1.4. Yazıldığı Zaman

Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk’in yazılış süresi hakkında bir bilgimiz bulunmamakla beraber eserin telif tarihi bizzat müellif tarafından önce ebced hesâbıyla daha sonra ise açıkça verilmiştir:

Sözi burada hâtm idelüm iy yâr
Velî bir nesne kaldı ol haberdâr
Ki te’lîf-i kitâb târîhîni de
Size bildürelüm diñleñ anı da
Uyarup cümleñüz Hağ vire dîzâr
Ki târîhî kitâbuñ kondı “bîzâr” (بيزار)
Uyanuğ dimek durur hem ma‘nisi
Dimegün “bîzâr” eyâ Tañrı haşı
‘Aded-i “bîzâr”ı eylegil hisâb
Tâ ki ma‘lûm ola târîh-i kitâb (10347-10351)

Buna göre eserin telif tarihi ebced hesabıyla “bîzâr” (بيزار) olarak verilmiştir ki bu h. 913 yılına tekâbül etmektedir. Müellifin de belirttiği üzere “uyanık” anlamına gelen bu kelime¹¹⁰ asıl itibariyle “bîdâr” (بيدار) şeklinde yazılmaktadır. Ancak IX./XV. yüzyıla kadar Farsça kelimelerde “-d” olarak telaffuz edilen ses belirli durumlarda “-z-” olarak telaffuz edilmiştir¹¹¹. XVI. yüzyılın başlarında kaleme alınan *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’in elimizdeki muhtelif nüshalarında da bu durum varlığını korumuş olup, çalışmamızın metin kısmında bunun muhtelif örnekleri bulunmaktadır.

Dâvûd-ı Halvetî eserinin telif tarihini bu şekilde belirttikten sonra, ebced hesabından anlamayanlar için bu sefer de aynı tarihi sırasıyla Arapça, Farsça ve Türkçe olarak şu şekilde ifâde etmiştir:

Hurûf a‘dâdını bilmeyen için
Dilince idelüm tafşil anuñçün

¹⁰⁸ Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 32; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, s. 10.

¹⁰⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, s. 10.

¹¹⁰ “Bîdâr” kelimesi aynı zamanda “başîret sâhibi, şuurulu” anlamlarına gelmektedir. Bkz. Ziyâ Şükûn, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, İstanbul: MEB, 1996, I, s. 393-394.

¹¹¹ Bkz. Ahmed Ateş, Abdülvehhâb Tarzî, *Farsça Grameri*, İstanbul: MEB, 1976, s. 7, 8.

Şelâse ‘aşre vü tis‘ a mi‘ede
 Gelüpdür bu kitâb bil kim vücûda
 ‘Acemce nüh şad u sizde[h] dinilür
 Diyelüm Türkisinde ne dinilür
 Toğuz yüz on üçinci yılda rüşen
 Açıldı goncasından işbu Gülşen
 Ki Şevvâl ayı çünkim oldı âhir
 İrüp bu da tamâma oldı âhir (10347-10356)

Buna göre *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*’in yazımı h. 913 yılının Şevvâl ayının sonlarında (m. 1508 Şubat’ı sonu) bitmiştir.

IV. DİL ve İFÂDE ÖZELLİKLERİ

IV.1. Eserin Dili

Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk XVI. yüzyılın başlarında yazılmış Türkçe bir eserdir. Geçiş döneminde kaleme alınan bu eser, “Eski Anadolu Türkçesi” özellikleri göstermektedir. Bununla birlikte Klasik Osmanlı Türkçesi’nin alt yapısının yavaş yavaş oluşmaya başlamasıyla Arapça-Farsça kelime ve terkipler de sayıca artmaya başlamıştır. Dâvûd-ı Halvetî de, iyi bir medrese eğitimi almış biri olarak, dönemin ilmi-edebî temâyülüne uymuştur. Bu yönüyle *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk* her iki dönemin özelliklerini yansıtan bir eser, başka bir deyişle geçiş dönemi eseri görünümündedir. Mutasavvıf bir şâir olan Dâvûd-ı Halvetî’nin eserini yazarken gözettiği husus, dînî-tasavvufî öğretilerin geniş halk kitlelerince kolayca anlaşılabilmesidir. Bu nedenle özellikle mesnevî nazım şekliyle yazılan kısımların dil itibarıyla daha sâde olduğu söylenebilir. Kasîde, gazel vb. nazım şekillerinde ise dil, muhtevâyâ göre ağırlaşabilmektedir.

Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk’te dikkat çeken Türkçe kelimelerden bazıları şunlardır: ağmak, alu, aran, assı, ayruğ, baca, bay, bek, beñdeş, bigi, biti, bitimek, burtarmak, cılbır, çak, çigin, dağ, delim, delü, dükeli, dürişmek, egin, eksemek, em, esrük, eyitmek, giñitmek, gömeç, görk, gözgü, ıssı, igen(de), iley, inağ, ırgürmek, irtelemek, issi, kaçan, kaçımak, kanda(n), kanqı, qarmak, qatı, qayu, kendülik, keñgel, kesegen, key, kığırmaq, kışaç, kıvanmaq, kiçi, kocmaq, kopmaq, küyemek, n’oht, oñmaq, ög, öñdün, özdek, şağınmaq, şağış, şanu, şayru, şığırmaq, şımaq, şoymaç, süci, tabanca, tağlağı, tamu, tañlamak, tapu, toylamak, uçmağ, uğrı, uşatmaq, uvanmaq, ülü, viribimek, yalınmaq, yatlu, yügürü.

Metinde geçen Eski Anadolu Türkçesi eklerinden bazı örnekler ise şu şekildedir:

-ayın, -eyin: başarayın, diyeyin, koyayın, tanıyayın, yanayın, diyeyin, gideyin.

-isar, -iser: olısar, şavurısar, bulısar, kılısar, urısar, gelıser, düşıser.

-madın, -medin: şormadın, urmadın, kırtulmadın, ölmedin, eylemedin, çekmedin, itmedin.

-mazın, -mezin: idemezın, adamazın.

-uban, -üben: varuban, oluban, tağıduban, besleyüben, ögüben, bilüben, gelüben.

-vuz, -vüz: koyavuz, olavuz, eyleyevüz, yiyevüz, bildürevüz, idersevüz, dimesevüz.

-ğıl, -gil: açğıl, kılğıl, arıtğıl, urmağıl, bilgil, görgil, digil.

Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk’te Arapça, Farsça unsurların yer almadığı, tamamı Türkçe olan beyitlere örnek olarak:

Olmasaydı ol kamu olmazıdı
Gelmeseydi ol kamu gelmezidi (150)
Eger yazılmış olsa eksük artuğ
Biz anı eylemedük eksük artuğ (353)
Yağdı yağan yine başardı işin
Yağmayanlar dögeler şoñra başın (836)

Arapça-Farsça unsurlar, eserde hâkim muhtevânın getirdiği bir zorunluluk olarak yer almaktadır. Zira anlatılan konu, dîn ve tasavvuf olunca ve getirilen örnekler, iktibaslar, çoğu zaman âyet ve hadîslerden veya İslâmî literatürden verilince, o dilin kendine özgü kelime ve ıstılahlarının kullanılması zorunlu hâle gelmektedir. Burada mutasavvıfların kendilerine has özel bir dile sahip olduklarının da hatırlanması gerekir:

Bu kuş dilin kime dirsın ki bile
Şu kim “men-lem yezuğ lem-ya‘rif” ola (4334)
Halka bu sözler kamu kuş dilidür
Ma‘niyi pes ma‘nisüzler ne bilür (7057)

Dâvûd-ı Halvetî’nin “kuş dili” olarak tanımladığı bu dil, sözcüklere, cümlelere bir yere kadar yansıyabilmekte, o noktadan sonra sözün tükendiği; hâlin, tecrübenin konuştuğu ifade edilmektedir. Soyut hâllerin ifade edilmesindeki güçlük, kelimelere özel anlamlar yüklenmesi sonucunu doğurmuş; bu ise, herkesçe anlaşılamayan, kendine özel bir alan meydana getirmiştir. Mecâz ifâdelerin yoğunluk kazandığı, sembolik anlatımın esas alındığı bu dil, *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’te Arapça ve Farsça kelime ve ıstılahlardan da faydalanılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

İyi bir tahsil gören Dâvûd-ı Halvetî, eserinde Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri çokça kullanmış; bazen de bu dillerde beyit, gazel ve kasîdeler yazmıştır. Hem yaptığı alıntılar, hem de bizzat kaleme aldığı özellikle Farsça şiirler, bu dillere olan vukûfiyetini göstermektedir. Ayrıca Türkçe beyitlerde Arapça-Farsça unsurlara, ikili, üçlü hatta dörtlü terkiplere de yer verilmiştir:

Hezârân kez hezâr nûr-ı kanâdil
İçini pür-meşâ‘il-i sürür kıl (158)
İy gevher-i kenz-i hafı v‘iy dürr-i deryâ-yı kıdem
İy şeb-çirâğ-ı baħr-ı cüd ‘âlemde mişlûndür ‘adem
İy şu‘le-i heft âsumân iy revnağ-ı kevn ü mekân
V‘iy âfitâb-ı dü-cihân nûruñla maħv oldu zulem (168-169)
Şâh-ı eflâk u zemîn geldi Muħammed Muştafa

Şadıku'l-va' dü'l-emîn geldi Muḥammed Muştafâ (479)

El-ḥaḳ ol şeyhü'ş-şüyûḫ-ı 'âlem-i temkînidi

Baḫr-ı vaḫdetde şalup rūhı gemisi lengeri (778)

Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk'ten bahseden bazı kaynaklar¹¹² eserin Türkçe-Arapça yazıldığını haber vermektedirler. Oysa ki *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*'te Türkçe'den başka 326 Farsça, 13 Arapça ve 6 adet de Arapça-Farsça mülemma mâhiyetinde beyit bulunmaktadır. Eserin Türkçe-Arapça olarak nitelendirilmesinin, başlıklarda yoğun bir şekilde yer alan âyet ve hadîslerden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir.

IV.2. İfâde Tarzı

Dâvûd-ı Halvetî, eserin ana metnini oluşturan belirli konulara hasrettiği kı-sımlarda genellikle mesnevî nazım şeklini kullanmış ve bu parçalarda sâde ve an-laşılır olmaya dikkat etmiştir. Uzun anlatımlarla okuyucunun sıkılmasını önlemek amacıyla aralara konulan gazel, kasîde vb. nazım şekillerinde kullanılan dil ise mes-nevîlere göre nisbeten daha ağır ve süslüdür.

Konuların anlatımında takip edilen yöntem, genellikle âyet, hadîs veya bir şa-hıs sözünün iktibas edilmesi, ardından bunun açıklanması şeklindedir. Bazen de mevzû anlatılmakta, konuyla ilgili âyet ve hadîsler en sonda verilmektedir. Konular genellikle başlıklarda belirtilmekte ve bunlar çoğunlukla birbirinden belirli sınırlarla ayrılmaktadır. Eserin tamamına hâkim bir başka özellik ise Farsça beyitlerle istişahlarda bulunulmasıdır. Burada da tıpkı âyet ve hadîslerde olduğu gibi ya önce beyitler verilmekte, daha sonra bunlar açıklanmakta; ya da söz oraya getirilerek, ko-nunun sonunda anlatım beyitlerle desteklenmektedir.

Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk 10378 beyitlik hacimli bir eserdir. Dâvûd-ı Halvetî eserini uzun yazma nedenlerini şöyle açıklar:

Ki benüm saña lâyıḳ bir işüm yoḳ

Sözüm anuñiçün pes eyledüm çoḳ

Ki tâ faẓl idüben luḫf işleyesin

Gele ḫoş bir sözüm bağışlayasın (946-947)

Bu miḳdâr söz d(e)'olur itse kifâyet

Ki zâhirdür bu söz ehline ḡâyet

Velî anlayımayanlara tafşîl

Gerekdür tâ k'ideler ma'ni taḫşîl (1721-1722)

Tâ kıyâmet söylenürse bu ma'ârif iy aḫî

Şad-kıyâmet geçe buña olmaya pâyân-ı kâr

Kim kıyâmet oldı maḫdûd lik yoḳ Ḥaḳḳ(a)'intihâ

Pes gerek 'irfânda daḫı olmaya ḫadd ü kenâr (3822-3823)

Çünkü 'aczimiş işün şon(ı)'iy aḫî

¹¹² Bkz. Taşköprülüzâde, *eş-Şakâik*, s. 223; Köstendilli, *Bahrü'l-Velâye*, vr. 156^b; Hoca Sadettin Efendi, *Tâci'ü't-Tevârîh*, V, s. 279; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II, s. 1505; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 69.

Sözi kûtâh eyledük pes biz dağı
 Fâyide tutsun için ihvân-ı dîn
 Bu kadar taṭvîl olundu iy emîn (10198-10199)

Bu beyitlere göre, Dâvûd-ı Halvetî eserini öncelikle Cenâb-ı Hak katında bağışlanmaya vesile olması ümidiyle yazmış ve ne kadar uzun tutulursa yüce Allâh’ın oradaki bir söz hürmetine kendisini bağışlayacağını ummuştur. İkinci olarak o, aslında az sözle de yetinilebileceği; ancak herkesin hemen anlayamayacağı konularda sözün uzatılması gerektiğini düşünmektedir. Üçüncü sebep muhtevânın içeriğiyle ilişkilidir. Zira ilâhî ve ebedî hakikatler, sonlu ve kusurlu kelimelerle anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu ise anlatımı uzatmaktadır. Dâvûd-ı Halvetî son olarak, eserini bu kadar uzatma nedeninin, dîn kardeşlerine faydalı olabilmek olduğunu söyler ve yazılanların bir fânî tarafından kaleme alındığı için sonsuza dek uzatılmayacağını ve bir yerde noktalanması gerektiğini ifade ederek bitirir.

Dâvûd-ı Halvetî’nin eseri, dînî-tasavvufî edebiyat ürünlerinde kullanılan anlatım şekillerinden “nasihat ve hitap yoluyla, doğrudan doğruya, tahkiye, mükâleme ve soru yoluyla, delîl ve ispat yoluyla anlatım”¹¹³’in çeşitli örnekleriyle doludur.

IV.2.1. Nasihat ve hitap yoluyla anlatma: Dâvûd-ı Halvetî, eserinin pek çok yerinde dînî-tasavvufî hakikatleri anlatırken okuyucuya nasihat etmektedir:

Gel imdi dînlegil sen işbu pendî
 Hâlâş olup kıra gör cümle bendî (3443)
 İşbu pendî sen dağı eyle kabûl
 Ehl-i Hakk’a ol irâdetde çü kıl (5251)

Hatta bir beyitte

Saṅa bu “Gülşen-i Tevhîd” ider pend vaḳî‘ ü taḥkîk
 İşit k’Allâh vire tevfiḳ eger degüliseñ pülâd (1109)

denilerek eserin en önemli özelliklerinden birisinin nasihat etmek olduğu ifade edilir. Nitekim *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’in muhtelif kısımlarında “nasihat” başlığını taşıyan ve sadece bu konuya hasredilmiş bölümler bulunmaktadır. Dâvûd-ı Halvetî nasihat ederken bunların sadece muhatabı için değil, kendisi için de geçerli olduğunu ifade etmiş ve okuyucu ile birlikte kendisine de öğüt verdiğini söylemiştir:

Hem saṅadur hem baṅadur işbu pend
 Nefs urupdur cümlemüze pây-bend
 Şanma kim pendüm saṅa ola hemîn
 Belki söz ekşer baṅadur iy emîn
 Saṅa dağı hişşe varsa hişşeñ al
 Yoğisa var fâriğ ol itme cidâl (3114-3116)

Şeyh Dâvûd’un nasihat yoluyla anlatımına aşağıdaki beyitler örnek olarak verilebilir:

Özüñi görmegil kimseden evlâ
 Tecellî ide tâ sîrruṅa Mevlâ

¹¹³ Abdurrahman Güzel, “Tekke Şiiri”, *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı (Halk Şiiri)*, sayı: 445, 450, 1989, s. 331-342.

Dilerseñ arz-ı ƙalbũñ ola büstān
 Gül-i ma' nā bitüp ola gülistān
 Olı gör meskenetde hem-çü ƙıpraƙ
 Varasız ƙazrete tā kim yüzi aƙ
 Daƙı mezmũm şıfatlardan olup pāk
 İdesiz yüzũñüz her zerreye ƙāk
 Ki ƙıpraƙda biter envā' -ı ni' met
 Aña te' şir ider bārān-ı raħmet
 Daƙı pāk olasız zerƙ u riyādan
 Utanup ƙorƙasız ol kibriyādan
 Bu 'uec u kibr ü buħl u bu riyāyı
 Ƙoyasız gözedesiz kibriyāyı (1118-1124)

Nasihatla anlatımda dikkat çeken bir husus da okuyanın ve dinleyenin ilgisini çekmek için kullanılan ünlem edatlarıdır. Dâvûd-ı Halvetî “iy dede, yār, sere, cān, cānum, iki gözüm, baba cānı, ata, cān-ı ata, ata cānı, cān-ı māzer, pezer, aziz, Tañrı ħāşşı, aħî, kişi, faƙı, tālîb, şũfî paşa, bürāzer, cānum bürāzer, fetā, püser, ħā'ce, emîn, ebî, refîƙ, ketħuzā, hümām, nîk-baħt, ħulƙı ħasen, velî, 'amũ, ħ'āce-tāş, gönül, sālîk, yol eri, ser-tāc, dervîş, ħoş-ħışāl, ulu” gibi hitaplar ile dikkat çekmekte, okuyan ve dinleyenlerine seslenmektedir. Eserin bir başka yönü okuyucuya karşısındaymış gibi seslenmesidir. Hatta bir beyitte Şeyh Dâvûd muhatabından kendisini bir saat dinlemesini ister:

Gel imdi sen de cem' it ħüşuñı ħoş
 Ki bir sâ' at baña tüt güşuñı ħoş (2545)

Okuyucuyla konuşma havasında geçen samimi ve akıcı bir üslubun hâkim olduğu pekçok beyit vardır:

Gel inşāf eyleyelũm sen de ben de
 Bir ad var şũfîliƙdan sende bende
 Hemān saña mı şanursın bu sözũm
 Baña da bile direm iki gözũm (3051-3052)

Dâvûd-ı Halvetî uzunca nasihat ettiği bir yerden sonra, sözlerinin muhatabı tarafından dikkate alınıp alınmadığını merak eder ve “sözlerim seni kendine getirdi mi, kulaklarını büktü mü?” diye sorar:

'Aceb cānuñ uyandı mı nedür ħāl
 Ƙulađuñ burdı mı ola bu aƙvāl (3614)

IV.2.2. Doğrudan doğruya anlatma: “Doğrudan doğruya anlatım” da eserde çokça başvurulan bir anlatım şeklidir. Tasavvufun/tarîkatın esaslarının ve gereklerinin anlatıldığı, öğretici nitelikteki konuların, açıklama gerektiren hususların yer aldığı kısımlarda bu anlatım tekniğine sıklıkla başvurulmuştur:

Ki vardur sālîküñ yidi maƙāmı
 Ne bilsün nedür anı degme 'āmî
 Kimi birini gördi kim niçesin
 Ki sen sa'y it ki hep görüp geçesin
 Sülükũm gören kimse tamāmî
 İrer bir bir görür yidi maƙāmı

Maķâmât yididür kırkıdur menâzil
Maķâmat içredür hem cümle menzil
İrince bir maķâmdan bir maķâma
Niçe menzil alır gûş ur kelâma
Maķâmâtı tamâm idince sâlik
Tamâm olur menâzil hem mesâlik
Ki vardur her maķâmuñ bil ki zikri
Anuñla hâşıl ider ‘ilm ü fikri (5583-5589)

IV.2.3. Tahkiye: *Gülşen-i Tevhîd ü Tahkîk*’in en önemli özelliklerinden birisi de yeri geldikçe temsîlî hikâyelere yer verilmesidir. Zor anlaşılan, girift ve kapalı tasavvufî konuları halkın anlayabileceği bir seviyeye indirme, “tahkiye üslûbu” ile kolaylaşmaktadır. Bu, esere aynı zamanda bir akıcılık kazandırmakta; soyut olaylar, müşahhas hâle gelmektedir. Papağan ile sahibi, şaşı ile babası, Kuknûs kuşu vb. hikâyelere başlamadan önce Dâvûd-ı Halvetî:

Yine geldi gönlüme bir hoş meşel
Hoş hikâyedür işidüp hişşeñ al (6950)
Hâturuma geldi bir hoş söz dağı
Bu maķâmadur münâsib ol dağı (7062)
Lîk bunda diledük tafşil ola
Kim münâsib nesnelere temşil ola (6895)

gibi ifâdelerle bir giriş yapar. Hikâyeyi anlattıktan sonra ise,

Budur hişşe ki bir kuşca tevekkül
İdemezseñ o bir kuşdan kötü bil
Dimek durur bunuñ ma’ nîsi iy yâr
Eger olduñisa işden haberdâr
Şu bir kuşdan kötü olma dimekdür
Ki temşil ile ta’ lîm eylemekdür (5066-5068)
İşbu temşilden murâd nedür işit
Añladuñsa aña göre var iş it
Bu durur maķşûd olan sâlik dağı
Şartları yirlü yirinc(e)’its(e)’iy ağı (5297-5298)
İşbu kışşadan bize hişşe nedür
Te’vili enfüsde bunuñ nitedür
Hoca ‘aqluñ tûti cânuñdur senüñ
Ol kafes de şöyle bil k’oldur tenüñ (7049-7050)

şeklinde alınması gereken dersleri özetler ve hikâyede geçen şahıs ve varlıkların gerçekte neyi karşıladıklarını, ne anlama geldiklerini açıklar.

IV.2.4. Mükâleme ve soru yoluyla anlatma: Dâvûd-ı Halvetî’nin ifâde özelliklerinden birisi de anlatımda kullandığı soru-cevap yöntemidir. Önce soruyu soran, ardından da cevaplamaya başlayan şâir, böylelikle hem okuyucunun dikkatini yoğunlaştırmakta; hem de fikirlerinin tesir kuvvetini arttırmış olmaktadır. Sorular çoğunlukla müellif tarafından sorulup cevaplandırılmakta, bazen ise sorunun başkası tarafından yöneltildiği ifâde edildikten sonra cevaplamaya geçilmektedir:

Hülâşa-i ahaşş-ı hâşşa da hem
 Nedür tevhidde merteb(e)'anlara hem
 Merâtibde bularuñ her birini
 ' Aceb bilür misin tevhidlerini (2568-2569)
 Bilür misin nedür senden murâd olan eyâ insân
 Senüñçün eyledi mevcûd ki Şâni' bunca maşnû'ât
 Nedür sende hüner niçün sañadur işbular taşşış
 Uyardı mı ola seni ' aceb işbunca tenbîhât (7230-7231)
 Su'âl eylerse ger sâyil nedür ma' nî nedür hâyil
 Di kimdür kıyil-i güftâr ya kimdür sâmi' -i eşvât
 Dıgıl iy Hâlveti sen kim Huve'l-Evvel Huve'l-Âhîr
 Huve'l-Bâtın Huve'z-Zâhir anuñ ğayrına yok işbât

Kamu eşyâ mezâhirdür şıfâtı'llâha iy sâyil
 Senüñ işbu su'âlünüñ cevâbın virmişem kerrât (7240-7242)
 Bu ma' nîde su'âl eyler ki sâyil
 Ki var ma' nâ-i tevhidde mesâyil (2536)
 Eyâ sâyil su'âlünüñ cevâbı
 Virilsün Hâkķ iderse fetħ-i bâbı (2542)

IV.2.5. Delil ve ispat yoluyla anlatma: Dâvûd-ı Halvetî'nin eserinde belki de en sık başvurduğu yöntem delil ve ispat yoluyla anlatımdır. Kullanılan referansların başında şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim ve hadîs-i şerifler gelmektedir. Ayrıca Hz. Ali, Mevlânâ başta olmak üzere, büyük zâtların, mutasavvıfların sözleri, beyitleri ile de söze kuvvet ve canlılık katılmak istenir. Şeyh Dâvûd, kullandığı bu yöntemi "tüm sözlerinin delillere dayandığı ve fikirlerinin kaynaklarını da mutlaka yazmış olduğunu"¹¹⁴ ifade ederek açıklar. Eserde konuların âyet, hadîs ve kelâm-ı kibârla desteklendiği pekçok örnek bulunmaktadır:

Dağı vardır delil Kur'an içinde
 Ki Hâkķ emr eylemiş Furkân içinde
 Bu sözlere delıldür işbu âyet
 Ki hükmine ri' âyet eyle ğâyet (2265-2266)
 Hem hadîşinde Muħammed Muştafâ
 Ol Hâkķ' uñ muhtârı ol kân-ı şafâ
 Ne buyurmuş anı da key diñlegil
 Rumuzını sözünüñ key añlağıl (518-519)
 Rivâyetdür ' Aliyy-i Murtażâ'dan
 O bâb-ı şehr-i ' ilm-i Muştafâ'dan (4135)
 İşit kim ne dimiş Monlâ-yı Rûmî
 Ki şâhib-Meşnevî Mevlâ-yı Rûmî (2311)

Sonuç

Bu makalemizde yapılan tespitler ve ulaşılan sonuçlar aşağıda maddeler hâlinde sunulmuştur:

¹¹⁴ Bkz. 1207. beyit.

1. Kaynaklarda şâirin adı ve künyesi “Şeyh Dâvûd, Dâvûd el-Mudurnî, Dâvûd Efendi, Dâvûd b. Mehmed el-Mudurnî er-Rûmî” olarak geçmektedir. Şiirlerinde kullandığı mahlas ise “Halvetî”dir.

2. Dâvûd-ı Halvetî’nin doğum tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mudurnulu oluşu hususunda ise tüm kaynaklar ittifak etmektedir.

3. Şeyh Dâvûd medrese eğitimi almış; zâhirî ilimleri tamamlamıştır. İslâmî ilimlere vâkîf, Arapça ve Farsça’yı şiir yazacak düzeyde iyi bilen birisidir.

4. Şâirimiz, Halvetî tarikatının pîr-i sânisî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî’nin (ö.868/1463) halîfesi Habîb-i Karamânî’nin (ö.902/1497) yanında tarikatın âdâb ve ilkelerini öğrenmiş; tasavvufî eğitimini tamamladıktan sonra kendisine hilâfet verilerek irşâd vazifesi için memleketi Mudurnu’ya gönderilmiştir. Kaynaklarda Dâvûd-ı Halvetî’ye dâir, kekeme birinin konuşmaya başlaması, susuzluktan ölmek üzere olan birisinin de su içmediği hâlde susuzluğunun ortadan kalkmasına dâir iki kerâmeti zikredilmektedir.

5. Dâvûd-ı Halvetî’nin halîfesi olarak, oğlu Mehmed Efendi haricinde, kaynaklarda hakkında bilgi verilen tek şahıs, Şehristânî’nin *Milel ve Nihal*’i tarzında *Tebzîbü’l-Akâid ve Müfîdetü’l-Fevâid* isiminde bir eseri olan Kâşîfî’dir.

6. Dâvûd-ı Halvetî, Bursalı Mehmed Tâhir’e göre 913/1508; Hoca Sadettin Efendi’ye göre 915/1509; Bağdatlı İsmail Paşa ve Mehmed Süreyyâ’nın rivâyetlerine göre ise 933/1527’de ölmüştür. Bursalı Mehmed Tâhir, Dâvûd-ı Halvetî’nin vefat tarihini h. 913 olarak gösterirken, *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*’in telif tarihinin h. 913 olmasından yola çıkarak Şeyh Dâvûd’un en az bu tarihe kadar yaşadığını düşünmüş olsa gerektir. Meseleye kaynakların tarih itibarıyla eskiliği açısından bakıldığında, Dâvûd-ı Halvetî’nin vefat tarihini veren elimizdeki en eski kaynağın *Tâciü’t-Tevârîh* olduğu görülür. 915/1509 tarihinin, Şeyh Dâvûd’un yaşadığı çağa en yakın biri tarafından tespit edilmesi dolayısıyla, güvenilirlik açısından muahhar kaynaklara nisbetle önplana çıktığı söylenebilir. Bununla birlikte 933/1527 tarihi de, *Hedîyyetü’l-Ârifîn* ve *Sicill-i Osmânî* gibi iki önemli kaynağın üzerinde ittifak etmeleri hasebiyle göz ardı edilmemelidir.

7. Dâvûd-ı Halvetî’nin elimizde mevcut tek eseri *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*’tir. Bu eserinden yola çıkılarak biri mensûr diğeri manzûm olmak üzere iki eserinin daha olduğu tarafımızdan tespit edildiği de günümüzde bu eserlere henüz ulaşılabilmiş değildir. Adı geçen mensûr eser, *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*’e kaynaklık etmiş bulunan muhtasar bir risâledir.

8. Şâirimizin eseri, kaynaklarda *Gülşen-i Tevhîd* olarak geçmekteyse de tam adı: *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*’tir. Candaroğlu Kızıl Ahmed’in mutasavvıflara ait bazı sözlerin açıklanmasını istemesi üzerine, önce mensûr olarak kaleme alınmış, beğenilmesi üzerine genişletilerek manzûm hâle getirilmiştir. *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkîk*, nev’i

bakımından geniş hacmi ve ihtivâ ettiği muhtelif konularıyla “dînî-tasavvufî ve ah-lâkî” bir eserdir.

9. *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkâik* Mudurnu’da Şeyh Fahreddîn er-Rûmî’nin kabri yakınlarında, h. 913 yılının Şevvâl ayının sonlarında (m. 1508 Şubat’ı) tamamlanmıştır.

10. *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkâik* XVI. yüzyılın başlarında yazılmış Türkçe bir eserdir. Eski Anadolu Türkçesi özellikleri göstermekle beraber Klasik Osmanlı Türkçesi’ne geçilen dönemde telif edilen eser, Arapça-Farsça kelime ve terkipleri de bünyesinde barındırır. Bu şekliyle geçiş devri eseri görünümündedir. Eserde Türkçe’den başka 326 Farsça, 13 Arapça ve 6 adet de Arapça-Farsça müemmma mâhiyetinde beyit bulunmaktadır.

11. *Gülşen-i Tevhîd ü Tabkâik*’in ana metnini oluşturan belirli konulara hasredilen kısımlarında, genellikle mesnevî nazım şekli kullanılmış, bu bölümlerde sâde ve anlaşılır olmaya dikkat edilmiştir. Uzun anlatımlarla okuyucunun sıkılmasını önlemek amacıyla aralara konulan gazel, kasîde vb. şekillerin ise mesnevîlere göre nisbeten daha ağır bir dille yazıldığı söylenebilir.

Eserde, dînî-tasavvufî edebiyat ürünlerinde kullanılan anlatım şekillerinden “nasihat ve hitap yoluyla, doğrudan doğruya, tahkiye, mükâleme ve soru yoluyla, delil ve ispat yoluyla anlatım”ın çeşitli örnekleri görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Rif’at Efendi, *Lugat-i Târîhiyye ve Coğrafiyye* I-VII, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 1300/1883.
- Akkuş, Mehmet “Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî”, *Sahabeden Günümüze Allâh Dostları*, c.VII, İstanbul: Şule, 1995.
- Asım Efendi, *el-Okyanûsu’l-Basît fî-Tercümeti’l-Kâmûsü’l-Muhît*, ty.
- Aşkar, Mustafa, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *A.Ü.İ.F.D.*, c.XXXIX, Ankara, 1999.
- Atâî, Nev’î-zâde, *Hadâikü’l-Hakâik fî-Tekmiletî’ş-Şakâik* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı, 1989.
- Ateş, Ahmed, “Mesnevî”, *İA*, VIII, İstanbul, 1960.
- _____, Abdülvehhâb Tarzî, *Farsça Grameri*, İstanbul: MEB, 1976.
- Aykut, Said, “Dâvûd-ı Halvetî”, *Sahabeden Günümüze Allâh Dostları*, c. VIII, Şule Yayınları, İstanbul, 1995.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü’l-Ârifîn Esmâu’l-Müellifîn ve Âsâru’l-Musannifîn*, (I-II), İstanbul: MEB, 1951.

- Bandırmalızâde Ahmed Münîb, *Mir'âtu't-Turuk*, İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası, 1306/1889.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* I-III, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1333/1915.
- Canım, Rıdvan, *Latîfî Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzamâ –İnceleme-Metin–*, Ankara: AKM Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri & Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka, 2004.
- Cunbur, Müjgan, “Dâvûd-ı Halvetî”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, c. III, Ankara: AKM, 2003.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Kostantiniyye, ty.
- Çelebioğlu, Âmil, *Muhammediyye* I-II, İstanbul: MEB, 1996.
- Elgin, Necati, “Dâvûd-ı Halvetî'nin ‘Gülşen-i Tevhîd’i”, *İ.Ü.E.F. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. XIII, İstanbul, 1965.
- Erdem, Sadık, *Râmîz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı –İnceleme-Tenkidli Metin, İndeks-Sözlük–*, Ankara: AKM, 1994.
- Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme*, İkdâm Matbaası, 1314/1897.
- Genç, İlhan, *Esrâr Dede Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, Ankara: AKM, 2000.
- Gölcük, Şerafeddin, *Kelam Tarihi –Kişiler, Görüşler, Eserler–*, Konya: Esra, 1992.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, *Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu* I-IV, Ankara: TTK, 1972.
- _____, “Halvetiye”, *Türk Ansiklopedisi*, c. XVIII, Ankara, 1970.
- Gülşen-i Tevhîd -Tevhîdler Güldestesi-*, (haz. Ahmet Özalp), İstanbul: Kitabevi, 1995.
- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddîn, *Câmiu'l-Usûl*, Kahire: Matbaatü'l-Vehbiyye, 1298.
- Güzel, Abdurrahman, “Tekke Şiiri”, *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı (Halk Şiiri)*, (sayı: 445, 450), 1989.
- Harîrîzâde, Kemâleddîn, *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik ft-Beyânî Selâsili't-Tarâik* I-III, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Bl., nr. 430-432.
- Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't-Tevârih* (Yalınlaştıran: İsmet Parmaksızoğlu) I-V, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hulvîzâde, Mahmûd Cemâleddîn, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Leme'ât-ı Ulviyye –Büyük Velîlerin Tath Halleri–* (haz. Mehmet Serhan Tayşi), İstanbul: İFAV, 1993.
- Hüseyin Vassâf, Osmân-zâde, *Sefîne-i Evliyâ* I-V (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), İstanbul: Kitabevi, 2006.
- İpekten, Haluk, vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Kâtip Çelebi, *Kesfî'z-Zünûn an-Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn* I-II, İstanbul: MEB, 1971.

- Kâşânî, Abdürrezzak, *Mu'cemü Istulâhâtî's-Sûfiyye* (thk. Abdülâl Şâhîn), Kahire: Dârü'l-Menâr, 1992.
- Köprülü, M. Fuad, *Eski Şairlerimiz Divan Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1931.
- Köstendilli Süleymân Şeyhî, *Bahrü'l-Velâye*, Berlin Devlet Kütüphanesi, nr. 1683.
- Lâmî'î Çelebi, *Tercüme-i Nefahâtî'l-Üns*, İstanbul, 1289.
- Maziöglu, Hasibe, "Türk Edebiyatı, Eski", *Türk Ansiklopedisi*, c. XXXII, Ankara: MEB, 1983.
- Mecdi Mehmed Efendi, *Hadâiku's-Şakâik* (haz. Abdülkadir Özcan), İstanbul: Çağrı, 1989.
- Mehmed Salâhî, *Kâmûs-ı Osmânî*, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 1313/1896.
- Mehmed Sâmî', *Esmâr-ı Esrâr*, İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası, 1316/1899.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî –Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye–* I-IV, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1311/1894.
- Öngören, Reşat, *Osmanlılarda Tasavvuf –Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)–*, İstanbul: İz, 2003.
- Özkırmı, Atilla, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* I-V, İstanbul: Cem, 1987.
- Öztürk, Ali, *XVI. Yüzyıl Halvetî Şiirinde Din ve Tasavvuf* (Doktora Tezi), (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003).
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken, 2000.
- Serin, Rahmi, *Halvetîlik ve Halvetîler*, İstanbul: Petek, 1984.
- Şahin, Kamil, "Habîb Karamânî", *DİA*, XIV, İstanbul, 1996.
- Şarkâvî, Hasan, *Mu'cemü Elfâzî's-Sûfiyye*, Kahire: Müessesetü Muhtâr, 1987.
- Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı'lâm* I-VI, İstanbul: Mihrân Matbaası, 1316/1899.
- _____, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317/1900.
- Şükûn, Ziyâ, *Gencîne-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ* I-III, İstanbul: MEB, 1996.
- Tancî, Muhammed, "Şehristânî", *İA*, XI, İstanbul, 1970.
- Taşköprülüzâde İsmeddîn Ebu'l-Hayr Ahmed Efendi, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi-Ulemâ'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1975.
- Tolasa, Harun, *Sehî, Latîf ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ankara: Akçağ, 2002.
- _____, "15. yy. Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevîleri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c. I, 1982.
- Türk Ansiklopedisi*, "Davut Halvetî", c. XII, Ankara: MEB, 1964.
- _____, "Kâşifî", c. XXI, Ankara: MEB, 1974.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Dâvud Halvetî", c. II, İstanbul: Dergâh, 1977.
- _____, "Kâşifî", c. V, İstanbul: Dergâh, 1982.

- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kbalcı, 2005.
- _____, “Halvetiyye”, *DİA*, XV, İstanbul, 1997.
- Uslu, Recep, “Dâvûd-ı Halvetî”, *DİA*, IX, İstanbul, 1994.
- Ünver, İsmail, “Mesnevî”, *Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı (Divan Şiiri)*, (sayı: 415, 416, 417), 1986.
- Vicdânî, Sadık, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyyeden Halvetiyye Silsile-nâmesi*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, 1338/1920-1341/1923.
- Yazıcı, Tahsin, “Fetihten Sonra İstanbul’da İlk Halvetî Şeyhleri: Çelebi Muhammed Cemâleddîn, Sünbül Sinân ve Merkez Efendi”, *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, c. II, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1956.
- Yurt Ansiklopedisi*, “Bolu (Davud Halvetî)”, c. III, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1982.
- Yûsuf Sinâneddîn, *Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikat-nâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye*, İstanbul, 1290/1873.